

ΘΗΣΕΩΣ ΣΤ. ΤΖΑΝΝΕΤΑΤΟΥ

Τακτικού καθηγητού τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

ΟΙ ΚΕΦΑΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ Ο ΟΔΥΣΣΕΥΣ*

Τὸ ὄνομα *Κεφαλλήν* ἔχει παράδοσιν ἀσφαλῆ ἀρχαιοτάτην. Ἀπὸ τὰς ἀναγνωσθείσας πινακίδας τῆς γραμμικῆς γραφῆς Β τῶν κρητομυκηναϊκῶν χρόνων δὲν προκύπτει, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, μέχρι σήμερον τὸ ὄνομα *Κεφαλληνία*, μολοντί ἐκεῖθεν προκύπτουν ὀνόματα γειτονικῶν νήσων, ὅπως Ζάκυνθος, ἀν μὴ καὶ Κέρκυρα¹. Ὅμως, εὗρισκομεν τὸ ὄνομα *Κεφαλλήν* εἰς τὰ ἀρχαιότατα σφῆζόμενα κείμενα τῆς γραπτῆς λογίας παραδόσεως ἡμῶν, τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν, σταθερῶς δὲ κατὰ πληθ. *Κεφαλλῆνες*. Ὁ ἐν *Κεφαλλήν* παραδίδεται ἤδη εἰς τοὺς τραγικοὺς ποιητὰς τῶν κλασικῶν χρόνων, συγκεκριμένως εἰς τὸν Σοφοκλέα (Φιλοκτ. 791). Τύπος *Κεφαλλάν*, ἀνήκων προδήλως εἰς ἄλλας διαλέκτους, μᾶς εἶναι γνωστός ἐξ ἐπιγραφῆς τῶν Δελφῶν, πρὸς τοῦτον δὲ ἀντίστοιχος τύπος *Κεφαλλανία*. Ὁ Εὐστάθιος, ὁ σοφὸς ὑπομνηματιστὴς τῶν ὀμηρικῶν κειμένων, ὑπερασπίζεται τὴν γραφὴν τῶν λέξεων *Κεφαλλήν*, *Κεφαλληνία* μὲ δύο λ, παρατηρῶν σχετικῶς ὅτι «ἐν δυσι λ ἢ παλαιὰ χρῆσις ἅπανα ἔχει»². Ὀλίγα λέξεις δὲν εἶναι περιτταὶ διὰ τὸ συνηθέστατον ἐπίθετον *κεφαλληνιακός*. Κατὰ τὴν γνώμην μας, τὸ ἐπίθετον τοῦτο δὲν παράγεται ἀπὸ τὸ *Κεφαλλήν*, καθ' ὅσον θὰ ἔπρεπε τότε νὰ εἶναι *κεφαλληνικός*, ὅπως εἶναι Ἑλλην-ἑλληνικός, Μακεδῶν-μακεδονικός καὶ ἄλλα. Ἄλλοθεν πρέπει νὰ παράγεται τὸ ἐπίθετον τοῦτο. Ἰδοὺ δὲ πόθεν. Εἰς τὸν Πολύβιον καὶ τὸν Στράβωνα ἔχομεν, ὡς φαίνεται, τὸν τύπον *κεφαλ-*

* Ἐπεξεργασία κειμένου δύο διαλέξεων. Ἡ μία ἔγινε τὸν Ἰούνιον εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Κοργιαλενείου Βιβλιοθήκης Ἀργοστολίου, κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Βιβλιοθήκης, καὶ ἡ ἄλλη τὸν Δεκέμβριον τοῦ παρελθόντος ἔτους εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου «Παρνασσῶς», ὀργανωθείσα ἀπὸ τὸ Φιλολογικὸν καὶ Ἀρχαιολογικὸν τμήμα τοῦ Συλλόγου. Πρῶτῃ δημοσίευσίς περ. Νέα Ἑστία, τόμ. 81 (1967), σ. 144 κ.ἑξ. Νέα δημοσίευσίς, ἡ παρούσα, μετὰ προσθηκῶν καὶ σημειώσεων τῶν πλέον ἀπαραιτήτων.

1. Βλ., μεταξὺ ἄλλων, I. R. Palmer, *The Interpretation of Mycenaean Greek Texts*, Ὁξφόρδη, 1963, ἀντιστοίχως, σ. 42 κ.ἀλλ., 156.

2. Εὐστάθίου, Παρεκβ. εἰς Διονύσιον. Περιηγ. 431, πβ. τοῦ Αὐτοῦ, Παρεκβ. εἰς Ὀδ. 1396,6, ὅπου μαρτυρεῖται ἡ «ἐν δυσι λ» γραφὴ καὶ αἰτιολογεῖται.

λήμιοι¹. Ἀπὸ τὸν τύπον *κεφαλλήμιος* ἔχομεν τὸ θηλ. ὡς κύριον ὄνομα *Κεφαλληνία*, ἐπίσης δὲ τὸ ἐπίθετον *κεφαλληνιακός*, τὸ ὁποῖον εὐρίσκομεν εἰς τὸν Στράβωνα², ὅπως ἀπὸ τὸ πελοποννησίως ἔχομεν τὸ πελοποννησιακός, ἀπὸ τὸ δλύμιος (= κάτοικος τῆς Ὀλυμπίας) τὸ δλυμπιακός και ἄλλα.

Διὰ τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος ἀρκοῦμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ παλαιὰ παράδοσις, ὅπως τὴν εὐρίσκομεν εἰς τὸ Μέγα Ἐτυμολογικὸν και τὰ σχόλια εἰς τὴν Ἰλιάδα (B 631), συνέδεεν αὐτὸ μὲ τὸν Κέφαλον, τὸν μυθολογούμενον ἦρωα, τοῦ ὁποῖου τὴν εἰκόνα φέρουν ἀρχαῖα νομίσματα τῆς Κράνης, τῆς Πάλης, τῶν Πρόννων και τῆς Σάμης, ἥτοι τῶν τεσσάρων ἀρχαίων πόλεων τῆς Κεφαλληνίας. Ἐν τούτοις, ἡ ἐτυμολογία και ἡ σημασία τῆς λέξεως δὲν εἶναι καιτὰ τὰς νεωτέρας ἀπόψεις σαφής.

Ὡς εἵπομεν, οἱ Κεφαλλήνες ἀναφέρονται εἰς τὰ ἀρχαιότατα σφζόμενα κείμενα τῆς γραπτῆς λογίας παραδόσεως ἡμῶν, τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα. Εἰς τὸ παλαιότερον τούτων, τὴν Ἰλιάδα, εἰς τὸν ὀνομαστὸν «Κατάλογον Νεῶν», ὅπου ὁ ποιητὴς παραθέτει τὰς δυνάμεις τῶν ἐκστρατευόντων ἐναντίον τῆς Τροίας Ἑλλήνων, ἀναφέρονται οἱ Κεφαλλήνες ἐν σχέσει μὲ τὸν Ὀδυσσεά. Τὸ μακρὸν σχετικὸν χωρίον εἶναι ἐξόχως διδακτικὸν διὰ τὸ θέμα μας, διὸ και ἀξίζει νὰ τὸ παραθέσωμεν ὀλόκληρον (B 631 κ. ἔξ. Monro - Allen):

«*Αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς ἦγε Κεφαλλῆνας μεγαθύμους,
οἳ ῥ' Ἰθάκην εἶχον και Νήριτον εἰνοσίφυλλον,
και Κροκόλει' ἐνέμοντο και Αἰγίλιτα τροχέϊαν,
οἳ τε Ζάκυνθον ἔχον ἠδ' οἳ Σάμον ἀμφιέμοντο,
οἳ τ' ἠπειρον ἔχον ἠδ' ἀντιπέραι' ἐνέμοντο·
τῶν μὲν Ὀδυσσεὺς ἦρχε Διὶ μῆτιν ἀτάλαντος.*»

Ὅπως παρετήρησεν ὁ Paul Mazon, μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Γαλλίας, ἡ ἀναγνώρισις τῶν νήσων τούτων εἶναι δύσκολος και πάντοτε συζητεῖται³. Πρέπει ταῦτα νὰ ἀπηχοῦν ὅσα διεπίστωνεν ὁ Στράβων, γεωγράφος

1. Π ο λ υ β. KB', 13 (Bekker): «*Κεφαλληνίους δὲ πάντας ἐκσπόνδους εἶναι τούτων τῶν συνθηκῶν*». Τὸ χωρίον και εἰς νεωτέρας ἐκδόσεις, ὡς εἰς τὴν Büttner - Wobst (Teubner, 1904), ἀλλ' ἐν KA', 30, εἰς τὴν Appendixen δὲ τῆς ἐκδόσεως ταύτης, ἡ λ. *Κεφαλλῆνιοι* ἀναγράφεται ὄχι ὡς ἰδιαιτερον λήμμα, ἀλλ' ἐν τέλει τοῦ λήμματος *Κεφαλληνία*. Ἡ λέξις ἐπίσης παρὰ Σ τ ρ ά β ῶ ν ι (I', 455 - 456, Meineke): «*Ὄν ἀκνησαν δὲ τινας... φάναι... και Ταπίους τοὺς Κεφαλληνίους*», ἀλλ' αὐτὴ δὲν ἀναγράφεται εἰς τὸν indicem nominum τῆς ἐκδόσεως ταύτης (τόμ. Γ', Teubner, ἀνατύπ. 1925). Ἐντεῦθεν ἴσως ἡ λέξις δὲν φέρεται εἰς τὸ Λεξικὸν Liddell - Scott - Jones. Πάντως, αὐτὴ εἶναι ὑπαρκτή.

2. Σ τ ρ ά β. Η', 351 (Meineke): «*τὸν πορθμὸν τὸν κεφαλληνιακόν*». Και ἡ λέξις αὐτὴ δὲν φέρεται εἰς τὸ Λεξικὸν Liddell - Scott - Jones.

3. Βλ. ἐκδοσιν Homère Iliade, τόμ. Α' (1955) ὑπὸ P. Mazon κ. ἄλλ. παρὰ Budé, σ. 54, σημ. 1.

τῆς ἀρχαιότητος μὲ εὐρείαν μάθησιν καὶ δξειαν συνήθως κριτικὴν ἀντίληψιν, κατακλείων τὴν ἀνάλυσιν τοῦ ἀνωτέρω ἐκ τῆς Ἰλιάδος χωρίου (I', 453) : «οὐ... ἐνκρινῶς ἀποδίδωσιν ὁ ποιητὴς οὔτε περὶ τῆς Κεφαλληνίας οὔτε περὶ τῆς Ἰθάκης καὶ τῶν ἄλλων πλησίον τόπων, ὥστε καὶ οἱ ἐξηγούμενοι διαφέρονται καὶ οἱ ἱστοροῦντες». Γνωστὴ εἶναι ἡ γενικώτερα ἄποψις τοῦ γερμανοῦ ἀρχαιολόγου Dörpfeld, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἀνωτέρω ἐκ τῆς Ἰλιάδος χωρίου ἐκπροσωπεῖ μεθ' Ὀμηρον πολιτικὴν γεωγραφίαν, ἡ δὲ ἀναφερομένη εἰς τὸ χωρίον τοῦτο Ἰθάκη εἶναι ἡ μεθ' Ὀμηρον, ἐνῶ ἡ ὁμηρικὴ Ἰθάκη εἶναι ἡ σημερινὴ Λευκάς. Ἡ ἄποψις αὕτη συνδέεται πρὸς τὴν ὄλην γνωστὴν θεωρίαν τοῦ ἀρχαιολόγου τούτου, ἡ ὁποία δὲν ἔχει τύχει τῆς ἀναμενομένης ἀποδοχῆς. Καὶ ἂν δὲν συμφωνήσωμεν μὲ τὸν ἄγγλον Stubbings καὶ ἄλλους ὅτι ἡ διὰ τὴν Ἰθάκην ἐνταῦθα ἐρμηνεία τοῦ Dörpfeld εἶναι διάστροφος¹, θὰ ἀναγνωρίσωμεν διὰ τὸν Κατάλογον Νεῶν ὅτι ὑπάρχουν σπουδαῖοι λόγοι διὰ τὴν πρωϊμότητά του. Εἰς τὸν προσφάτως ἐκδοθέντα εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὀγκώδη τόμον διὰ τὰ ὁμηρικὰ ζητήματα (A Companion to Homer, 1962), εἰς τὸν ὁποῖον συνειργάσθησαν γνωστότατοι διεθνῶς ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ Bowra, ὁ Page καὶ ὁ Webster, χαρακτηρίζεται ὁ Κατάλογος Νεῶν (σ. 284) ὡς τὸ πρωταρχικὸν δοκουμέντον διὰ τὴν σπουδὴν τῆς ὁμηρικῆς γεωγραφίας καὶ ὡς μοναδικῆς ἀξίας. Ἔτσι, συμβαίνει καὶ τὸ ἐκ τοῦ Κατάλογου Νεῶν ἀνωτέρω χωρίον καὶ εἰς καλὰς νεωτέρας ἐκδόσεις δὲν ὀβελίζεται, θεωρούμενον ὡς γνήσιον².

Ὡς πρὸς τὴν ἐν γένει ἐρμηνείαν τοῦ ἐκ τῆς Ἰλιάδος χωρίου τούτου χρήσιμα φαίνονται ὅσα παρατηρεῖ κατ' ἀρχὴν ὁ Στράβων (I', 452), πρὶν προχωρήσῃ εἰς ἀνάλυσίν του : «Κεφαλλῆνας δὲ νῦν μὲν τοὺς ἐκ τῆς νήσου τῆς Κεφαλληνίας λέγουσιν, Ὀμηρος δὲ πάντας τοὺς ὑπὸ τῷ Ὀδυσσεῖ», σαφέστερα δὲ τὰ παρ' Εὐσταθίου (Παρεκβ. εἰς Ἰλ. 306,40 κ.ἐξ.) : «μέμνησο δὲ καὶ ὅτι Κεφαλλῆνας λέγει οὐ μόνον τοὺς ἐκ τῆς Κεφαλληνίας νήσου, ἀλλὰ πάντας τοὺς ἐν τοῖς ἤρηβεισι τόποις τοῖς ὑπὸ τὸν Ὀδυσσεά, τοὺς τε περὶ τὴν Ἰθάκην³ καὶ τοὺς λοιπούς». Κατὰ ταῦτα, ὁ Ὀμηρος ἀποκαλεῖ Κεφαλλῆνας ὅλους, ὅσοι ἀνήκον εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Ὀδυσσεως. Συγκεκριμένως, οἱ Κεφαλλῆνες παρουσιάζονται εἰς αὐτὸ ὡς κατέχοντες τὴν λεγομένην Ἰθάκην πρῶτον, ἔπειτα δ' ἐκ τῶν ἄλλων πλησίον εὐρίσκομένων νήσων ἢ νησιωτικῶν περιοχῶν τὴν Ζάκυνθον καὶ τὴν Σάμην. Αἱ κτήσεις αὗται παρουσιάζονται ἐκτεινόμεναι εἰς τὴν ἡπειρον, δηλαδὴ τὴν ἀπέναντι τῆς Κεφα-

1. Βλ. Fr. H. Stubbings ἐν Wace-Stubbings, A Companion to Homer, Λονδίνον, 1962, σ. 407.

2. Οὕτως π.χ. εἰς τὴν ἐν τῇ σειρᾷ τῆς Ὁξφόρδης ἐκδοσιν ὑπὸ Monro καὶ Allen, ἐπίσης δὲ εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἐκδοσιν ὑπὸ Mazon κ.ἄλλ.

3. Ὡς πρὸς τοῦτο πβ. τὸ παρ' Ἡσυχίου (ἐν λ., Latte) : «Κεφαλλῆνες Ἰθῶνος περὶ τὴν Ἰθάκην».

ληνίας Στερεάν, ἐπίσης δὲ εἰς τὴν ἀντιπεριαν, ἡ ὁποία κατὰ τινὰ ἐρημνεῖαν πρέπει νὰ εἶναι ἀντικρινὴ περιοχὴ τῆς Πελοποννήσου. Δὲν προσδιορίζονται ἀκριβέστερον αἱ περιοχαὶ αὗται, φαίνεται ὅμως ὅτι ἀνήκουν ἢ μὲν πρώτη εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, ἢ δὲ δευτέρα εἰς τὴν Ἥλιδα¹. Μένουν ἀκόμη δύο ὀνόματα τόπων εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον, τὰ Κροκύλεια καὶ ἡ Αἰγίλιψ. Κατὰ τὸν Στράβωνα (I', 452 κ.ξ.), τὰ δύο ταῦτα εἶναι μέρη τῆς Ἀκαρνανίας ἢ τῆς Λευκάδος. Ἀντιθέτως, νεώτεροι σοβαροὶ ἐκδόται τῆς Ἰλιάδος ὑποστηρίζουν, καθ' ἡμᾶς ὄχι πειστικῶς, ὅτι ταῦτα εἶναι περιοχαὶ τῆς Ἰθάκης. Πάντως, ἀν ἀληθεύῃ τὸ προβαλλόμενον εἰς τὸν Στράβωνα, κατὰ τὸ ὅποιον ἐνδέχεται ταῦτα νὰ εἶναι πόλεις τῆς Λευκάδος, πρέπει ὀλόκληρον τὸ συγκρότημα τῶν ἀξιολόγων νήσων τούτων μετὰ περιχώων εἰς τὰς ἀπέναντι ἀκτὰς τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τῆς Ἥλιδος νὰ κατείχето ἀπὸ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν λαόν, ἀπὸ τὸν ὅποιον ὠνομάσθη κατόπιν ἡ μεγαλύτερα νῆσος τοῦ συγκροτήματος τούτου. Ὁ λαὸς οὗτος ἦσαν οἱ Κεφαλλήνες.

Ἡ εἰκὼν αὕτη τῆς ἐκτάσεως τοῦ κράτους τῶν Κεφαλλήνων ἐπὶ τοῦ Ὀδυσσεῶς δὲν μεταβάλλεται οὐσιωδῶς ἀπὸ πολυαρίθμους ἄλλας μνείας, τὰς ὁποίας πάσας ἔχομεν εἰς τὴν Ὀδύσειαν, τὸ ἐπόμενον δηλαδὴ ποίημα, πολλοὶ δὲ τούτων ἀνήκουν εἰς χωρία, ἀμφισβητουμένης ἤδη ἀρχαιοῦθεν γνησιότητος, ἐνῶ ἄλλαι δὲν εἶναι ἐπαρκῶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου σαφεῖς². Τὸ Δουλίχιον φαίνεται ὡς ἀξιόλογος μνεία, τὸ ὅποιον ὁ Ὀδυσσεὺς αὐτός, εἰς τὴν ἐνάτην ραψωδίαν τῆς Ὀδυσσεΐας (στ. 21 κ.ξ.), ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Ἀλκίνοον, ἀναφέρει ὡς νῆσον κατφυγμένην παρὰ τὴν Σάμην καὶ τὴν Ζάκυνθον, παρὰ τὰς αὐτὰς δὲ νήσους τὸ ἀναφέρει καὶ ὁ Τηλέμαχος εἰς τὴν πρώτην (στ. 245 κ.ξ.) καὶ τὴν δεκάτην ἕκτην (στ. 247 κ.ξ.) ραψωδίαν τῆς Ὀδυσσεΐας ἐν σχέσει πρὸς τοὺς μνηστήρας, οἱ ἐκ τούτου δὲ μνηστήρες, 52 τὸν ἀριθμόν, εἶναι σχεδὸν ἰσάριθμοι πρὸς τοὺς ἐκ τῶν τριῶν ἄλλων, τῆς Σάμης, τῆς Ζακύνθου καὶ τῆς Ἰθάκης, τούτους 56 ἐν συνόλῳ. Τινὲς τὸ ταυτίζουσι πρὸς περιφέρειαν τῆς Κεφαλληνίας, ἄλλοι τὸ δέχονται ὡς αὐτοτελεῖ γειτονικὴν τῶν Ἐχινάδων νήσον, τὸ Μεγανῆσι ὁ Bégard, τὴν Λευκάδα ὁ Allen³. Τὸ Δουλίχιον εἶναι, ὡς νομίζομεν, ζήτημα διὰ τὸν ἐντο-

1. Ὡς πρὸς τὴν Ἥλιδα βοηθούμεθα ἀπὸ χωρίον τῆς τετάρτης ραψωδίας τῆς Ὀδυσσεΐας, ὅπου ὁ Νοήμων ὀμιλεῖ περὶ διαβάσεως (στ. 635) «*Ἥλιδ' ἐς εὐρύχορον*», «*ἐνθα... ἴπποι | δώδεκα θήλειαι, ὑπὸ δ' ἡμίονοι ταλαεργοὶ | ἀδμήτες*». Ὁ ἀριθμὸς οὗτος φορβάδων ἦτο τότε σημαντικὸς.

2. Οὕτως, Ὀδ. I 21 κ.ξ., ὅπου τὸ ναιετάουσι περὶ νήσων δὲν δύναται νὰ σημαίη ἀναγκαιῶς ὅτι αὐταὶ ἀνήκουν εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Ὀδυσσεῶς.

3. Πλείονα περὶ τούτων παρὰ Fr. H. Stubbings, ἐν Wace-Stubbings, A Companion to Homer, σ. 403 κ.ξ. Καθ' ἡμᾶς, ἐκ τοῦ χωρίου Ἰλιάδ. B 625-630 δὲν προκύπτει ὅτι τὸ Δουλίχιον ἀνήκεν εἰς τὸ κράτος τοῦ Μénéτιος. Τὸ ἐν Ἰλιάδ. B 629 «*ὅς ποτε Δουλίχιόνδ' ἀπενάσσατο πατρί γολωθεῖς*» σημαίνει μετανάστευσιν εἰς Δουλίχιον (émigré παρὰ Budé ad loc.).

πισμὸν μᾶλλον ἢ ἂν ἀνῆκεν εἰς τὸ κράτος τοῦ Ὀδυσσεύως. Ὅτι δὲ πάντες οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ κράτος τοῦ Ὀδυσσεύως ἐθεωροῦντο Κεφαλλήνες ὑποδεικνύει στίχος ἐκ τοῦ Ω τῆς Ὀδυσσεΐας (429) περὶ τῶν φονευθέντων μνηστήρων: «τοὺς δ' ἔλθὼν ἔκτεινε Κεφαλλήνων ὄχ' ἀρίστους». Ὅλοι οἱ μνηστήρες χαρακτηρίζονται ὡς Κεφαλλήνες, φυσικὰ καὶ οἱ ἐκ Δουλιχίου. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ κατακερματισμοῦ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς ὀμηρικοὺς χρόνους εἰς πολλὰ κρατίδια, ἡ ἀνωτέρω ἐπικράτεια ἦτο λίαν εὐρεία, πρέπει δὲ νὰ ἐσημεινῶνται ἀκμὴν ἰσχύος καὶ ἐξαπλώσεως τῶν Κεφαλλήνων, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Εἰς τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς ταύτης τῶν Κεφαλλήνων πρέπει νὰ ἀνήκη τὸ μοναδικὸν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος γνωστὸν παράδειγμα ἐξαπλώσεως τῶν Κεφαλλήνων δι' ἀποικισμόν¹. Κατὰ τινὰ ἀξιόλογον εἰδησιν, ὁ Ἀστακός, πόλις τῆς Ἀκαρνανίας, ὑπῆρξεν ἀποικία κεφαλληνιακή². Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ ὄρεινον τοῦ μέσου τῆς νήσου Κεφαλληνίας δὲν ἐπέδρασεν ἀρνητικῶς εἰς τὴν ἀκμὴν ταύτην, κατὰ τοὺς ὀμηρικοὺς χρόνους³.

Παρ' Ὀμήρω ὁ Ὀδυσσεὺς οὐδέποτε λέγει τὸν ἑαυτὸν του βασιλέα τῆς Ἰθάκης ἢ τῶν Ἰθακησίων οὐδὲ κἄν Ἰθακήσιον. Λέγει ἀπλῶς εἰς δοθεῖσαν εὐκαιρίαν (Ὀδ. I 21): «ναιετῶ δ' Ἰθάκην ἐδδείελον», κατοικῶ τὴν καλῶς διακρινομένην Ἰθάκην. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην ἰδιαίτην καταγωγὴν. Τί εἶναι ὁ Ὀδυσσεὺς διὰ τὴν Ἰθάκην καὶ γενικώτερον, ὑπὸ ἔννοιαν δὲ ἰδιαίτατα πολιτικὴν, καθορίζει μὲ πολλὴν σαφήνειαν τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν ἐκ τῆς δευτέρας ραψωδίας τῆς Ἰλιάδος χωρίον. Λέγεται ἐκεῖ ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς «ἤγε Κεφαλλήνας», ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Κεφαλλήνων, ἀντιστοίχως δ' ἐν τέλει τοῦ χωρίου τούτου «τῶν μὲν Ὀδυσσεὺς ἤρχε», αὐτῶν μὲν, δηλονότι τῶν Κεφαλλήνων, ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Ὀδυσσεὺς. Οἱ Κεφαλλήνες δὲ περιγράφονται ἐνταῦθα ὡς κατέχοντες νήσους καὶ ἄλλας περιοχάς, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, πρώτη δὲ τῶν νήσων τούτων φέρεται ἡ Ἰθάκη. Τὰ δύο ταῦτα ῥήματα ἤγε καὶ ἤρχε, τὰ καθορίζοντα τὴν σχέσιν ἐνταῦθα

1. Τοῦτο κατὰ τὸν O b e r h u m m e r, Akarnanien, 210, πβ. κ. B ü r c h n e r ἐν P W R E, τόμ. ΙΑ' (ἐν λ. K e p h a l l e n i a), στ. 203.

2. Βλ. Σ τ έ φ α ν ο ν Β υ ζ ά ν τ ι ο ν ἐν λ. Ἀστακός: «ἔστι καὶ Ἀκαρνανίας πόλις, οἱ δὲ Κεφαλληνίας ἀποικον». Ὁ ἀποικισμὸς τῆς εἰς τὸ Αἰγαῖον νήσου Σάμου ὑπὸ Κεφαλλήνων, περὶ τοῦ ὁποίου ὀμιλεῖ ὁ Ἰάμβλιχος (Πυθ. Β', 3 κ ἐξ.), εἶναι μυθολόγημα ὄχι ἄσχετον πρὸς τὰ ὀνόματα Σάμος καὶ Σάμη, τὸ τῆς νήσου ταύτης καὶ τὸ ἐν Κεφαλληνίᾳ.

3. Κατὰ τὸν J. P a r t s c h (K e p h a l l e n i a u n d I t h a k a, σ. 88, μετάφρ. Α. Παπανδρέου, σ. 220), τὸ ὄρεινον τοῦτο ἔσχε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπερβάλλουσαν ἀρνητικὴν σημασίαν διὰ τὴν κατανομήν καὶ τὴν ἐν γεωργίᾳ συμβίωσιν τοῦ πληθυσμοῦ. Τοῦτο εἶναι ἐμφανὲς κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ὅτε ἡ ἤδη παρὰ Θουκυδίδη (Β', 30) μνημονευομένη τετράπολις δὲν ἔδειξεν οἰανδήποτε ἀξιόλογον ἐνότητα, αἱ δὲ πόλεις αὗται, τὰ μάλιστα ἀποκεκομμένα ἀλλήλων, διεδραμάτισαν ἀσημαντὸν μέρος, ἀκμὴ καὶ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ διχασμοῦ τῶν Ἑλλήνων.

τοῦ Ὀδυσσεὺς πρὸς τοὺς Κεφαλλῆνας, φαίνεται ὅτι εὐρίσκονται παρ' Ὀμήρῳ εἰς ἀντιστοιχίαν πρὸς τὸ ρῆμα *ἀνάσσω*. Τὸ τελευταῖον τοῦτο χρησιμοποιεῖ ὁ ποιητὴς ἡμῶν περὶ τοῦ Λαέρτου εἰς ἀντίστοιχον περίπτωσιν. Ὁ Λαέρτης εἰς τὴν εἰκοστὴν τετάρτην ραφιδίαν τῆς Ὀδυσσεΐας (στ. 378) λέγει περὶ ἑαυτοῦ: «*Κεφαλλῆνεσσι ἀνάσσω*», αἱ πρῶται δὲ λέξεις του, ὅτε ἀναγνωρίζει τὸν ἐπιστρέψαντα υἱὸν του, σημαίνουν μέγαν φόβον, μήπως εἰσέλθουν πάντες οἱ Ἰθακήσιοι καὶ διασπείρουν τὴν μεγάλην εἴδησιν «*Κεφαλλήνων πολέεσσι*», «*aux Képhalléniotes*», ὅπως μεταφράζει ὁ Βέγαρντ, εἰς τὰς πόλεις τῶν Κεφαλλήνων ἀποδίδομεν ἡμεῖς κατὰ λέξιν, καὶ αἱ πόλεις αὐταὶ πρέπει νὰ ἀνῆκον εἰς τὸ κράτος τοῦ Ὀδυσσεὺς. Κατὰ ταῦτα, παρ' Ὀμήρῳ ὁ Ὀδυσσεὺς, ὡς καὶ ὁ πατήρ του Λαέρτης, παριστᾶται ὡς ἄρχων εἰς τοὺς Κεφαλλῆνας. Τοιαύτη σχέσις φαίνεται καθαρωτέρα εἰς τὴν κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους, εἰς τοὺς τραγικοὺς δὲ ποιητὰς ἐπιβίωσιν. Οὕτως, εἰς τὴν τραγωδίαν τοῦ Σοφοκλέους Φιλοκτῆτην ὁ ὁμώνυμος ἦρωα τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου λέγει περὶ τοῦ Ὀδυσσεὺς (στ. 264) «*ὁ Κεφαλλήνων ἀναξ*». Εἰς δὲ τὸ σατυρικὸν δράμα τοῦ Εὐριπίδου, τὸν Κύκλωπα, ὁ Ὀδυσσεὺς χαρακτηρίζει αὐτὸς ἑαυτὸν, παρέχων, τρόπον τινά, ταυτότητά του, λέγων (στ. 103) ὅτι εἶναι «*Ἰθακος Ὀδυσσεὺς, γῆς Κεφαλλήνων ἀναξ*», ὁ Ὀδυσσεὺς ὁ Ἰθακήσιος, ἀναξ τῆς χώρας τῶν Κεφαλλήνων. Ὁ ἐγκυρότατος οὗτος, κατὰ τὸν Εὐριπίδην τοῦλάχιστον, καθορισμὸς διευκρινεῖ τὴν σχέσιν τοῦ Ὀδυσσεὺς ὅχι μόνον πρὸς τοὺς Κεφαλλῆνας, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἰθάκην. Ὁ Ὀδυσσεὺς κατὰ γὰρ τὴν Ἰθάκην, ἀλλ' ἄρχει τῆς χώρας, τὴν ὁποίαν κατέχουν οἱ Κεφαλλῆνες. Εἰς τὴν ἐπικράτειαν αὐτὴν τῶν Κεφαλλήνων, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω εἰς τὸ χωρίον τοῦ Ὀμήρου, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἀγνοῇ ποιητὴς τόσον ἐκ τοῦ Ὀμήρου ἐμπνεόμενος, ὡς ὁ Εὐριπίδης, περιλαμβάνεται, μάλιστα πρώτη, ἡ Ἰθάκη. Οὕτως, δὲν ἐκπλησσομεθα, ὅταν εἰς τὸν Φιλοκτῆτην τοῦ Σοφοκλέους, καλοῦ ἐπίσης γνώστου τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων, εὐρίσκομεν τὸν Φιλοκτῆτην νὰ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Ὀδυσσεῖα μὲ τὰς λέξεις (στ. 791): «*ὦ ξένε Κεφαλλήν*». Ὁ Ὀδυσσεὺς ὁ Ἰθακήσιος χαρακτηρίζεται ὡς Κεφαλλῆν. Ἀντίθεσις εἰς ταῦτα κατὰ βάθος δὲν ὑπάρχει. Ὁ Ὀδυσσεὺς ὡς πρὸς τὸν τόπον τῆς γεννήσεώς του εἶναι Ἰθακήσιος, ὡς πρὸς τὴν εἰς ἣν ἀνήκει φυλὴν εἶναι Κεφαλλῆν. Κατανοοῦνται καλύτερον τὰ ἀνωτέρω, ἐφ' ὅσον λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὰ δύο ταῦτα ἔργα, τὸν Φιλοκτῆτην τοῦ Σοφοκλέους καὶ τὸν Κύκλωπα τοῦ Εὐριπίδου, ὁ Ὀδυσσεὺς παριστᾶται ὡς ὁμηρικὸς ἦρωα δρωῶν εἰς περιβάλλον κατὰ τεκμήριον τοῦλάχιστον ὁμηρικόν. Ὑπὸ τοὺς ὄρους τούτους, κατὰ τὴν ὁμηρικὴν παράδοσιν καὶ τὴν ἐν τῇ δραματικῇ ποιήσει τῶν κλασσικῶν χρόνων ἐπιβίωσιν αὐτῆς, ὁ Ὀδυσσεὺς ὡς ἄρχων ὀρθὸν εἶναι νὰ μὴ νοῆται ξένος πρὸς τοὺς Κεφαλλῆνας.

* * *

Ἄλλὰ και ἀνεξαρτήτως τῆς ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν και τὸ ἀξίωμα του παραδόσεως, ὁ Ὀδυσσεύς ὡς ζωντανὸς ἄνθρωπος, ὡς τὸν συνθέτουν ἐνώπιόν μας ὁ χαρακτήρ, αἱ πράξεις και οἱ λόγοι του, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ξένος πρὸς τοὺς Κεφαλλήνας.

Ἡμεῖς, πὸν τὸν Ὀδυσσεῖα εὐρίσκομεν Κεφαλλῆνα, πρέπει νὰ εἴπωμεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι ὁ ἥρωας οὗτος τῶν δημοικῶν ἐπῶν ἀνήκει εἰς ὄλον τὸν Ἑλληνισμόν, ὄχι δὲ μόνον εἰς αὐτόν. Εἶχε και ἔχει προβολὴν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος μεγαλυτέραν ἀπὸ κάθε ἄλλον Ἑλληνα ἥρωα, μυθολογούμενον ἢ μῆ, ἴσως δὲ εἶναι τὸ μόνον ἐκ τῆς πατρίδος μας πρόσωπον, τὸ ὁποῖον και ὑπὸ λεκτικὴν και ὑπὸ οὐσιαστικὴν ἐποψιν ἔχει πολιτογραφηθῆ διεθνῶς. Ἡ λέξις Ὀδύσσεια ἔχει εἰσαχθῆ εἰς ὅλας τὰς λατινογενεῖς ὡς και ἄλλας, εὐρωπαϊκὰς ἢ μῆ, γλώσσας. Εἶναι δὲ ἡ λέξις αὕτη εἰς τὰς ξένας γλώσσας ὄχι ἀπλῶς κύριον ὄνομα, δηλοῦν τὸ ἔπος τοῦ Ὀδυσσεῶς. Εἶναι ἡ λέξις αὕτη ἐπίσης κοινὸν ὄνομα εἰς τὰς γλώσσας ταύτας, εἰς χρῆσιν μεταφορικὴν, ἔχουσα, ἐκτὸς τοῦ ἐνικοῦ, και πληθυντικὸν ἀριθμόν, δηλοῦσα, ὡς παρατηρεῖται παρὰ Webster, « a long wandering or series of travels »¹, μακρὰν περιπλάνησιν ἢ σειρὰν περιηγήσεων. Αὐτὸ δὲ τὸ τελευταῖον, τὸ ἴσως μοναδικὸν διὰ τὴν ὅλην ἑλληνικὴν προσωπογραφίαν, ἐνδεικνύει ὅτι ὁ Ὀδυσσεύς κατέστη ἐξόχως οἰκεία και δημοφιλὴς μορφή τῆς μυθολογίας και λογοτεχνίας εἰς τὴν ξένην.

Δι' ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας τί εἶναι ἐν γένει ὁ Ὀδυσσεύς ἄς ἀφήσωμεν νὰ μᾶς εἴπωμεν δύο ξένοι, ἕνας παλαιότερος, ὁ Chaignet, και ἕνας σύγχρονος, ὁ Stanford. Ὁ Chaignet, διαπρεπὴς ἐρευνητὴς τῶν ἡρωϊκῶν προσωποικότητων παρ' Ὀμήρω, ἀνακεφαλαιῶν τὰς περὶ τοῦ Ὀδυσσεῶς ἐντυπώσεις του ἐκφέρει ἐνθουσιώδη περὶ αὐτοῦ ἀλλὰ στοχαστικὸν χαρακτηρισμόν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον μεταφέρομεν ἐνταῦθα δύο μόνον, πολυσήμαντα δέ, στοιχεῖα: ὁ Ὀδυσσεύς ἐκπροσωπεῖ ὅλας τὰς ιδιότητες τῆς φυλῆς του, εἶναι ὁ πληρέστερος Ἑλληνας ἥρωας². Ὁ Stanford, ὁ πλέον ἴσως ἀξιωματικὸς νεώτερος ἐκδότης τῆς Ὀδυσσεῖας, εἰς τὸν ὁποῖον πολλὰ ὀφείλει ἢ παροῦσα ἐργασία, γράφων προσφάτως παριστᾷ κατὰ τρόπον ἐπιγραμματικὸν ὡς γεγονός ὅτι ὁ Ὀδυσσεύς ὑπῆρξεν « one of the most typically Greek of the Greeks », εἰς ἐκ τῶν κατ' ἐξοχὴν δημιουργούντων τὸν τύπον τοῦ Ἑλληνοῦ Ἑλλήνων³.

1. Webster's, New International Dictionary of the English Language², 1934, ἐν λ. Odussey.

2. A. - Ed. Chaignet, Les Héros et les Héroïnes d'Homère, Παρίσιοι, 1894, σ. 193.

3. W. B. Stanford, The Ulysses Theme, A Study in the Adaptability of a Traditional Hero, Ὁξφόρδη, 1954, σ. 3. Ἡ ἐξαίρετος αὕτη πραγματεία

Ὁ δεύτερος χαρακτηρισμὸς γενικεύει ἔτι μᾶλλον, ἀλλ' εἰς τὴν οὐσίαν δὲν ἀφίσταται τοῦ πρώτου.

Ἐφ' ὅσον τὰ ἀνωτέρω ἀληθεύουν, πρέπει ὁ οὕτως ἐνσαρκῶνων τὸν τύπον τοῦ Ἑλληνος ἥρωος νὰ εἶναι ἰδιαζόντως πολυσύνθετος κατὰ λόγον τόσον χαρακτηῖρος ὅσον καὶ ἐπιτευγμάτων. Μένει νὰ ἴδωμεν, ἂν τοῦτο δεικνύουν τὰ πράγματα.

* * *

Εἰς τὴν Ἰλιάδα ὁ Ὀδυσσεὺς παριστᾶται μὲ τὰς συνήθεις ἰδιότητας ἥρωος τῶν Ἀχαιῶν: ἡγεμονικὴν καταγωγὴν, καλὴν φυσικὴν διάπλασιν, ρώμην, δεξιότητα εἰς τὰς ἀθλήσεις καὶ τὴν μάχην, θάρρος, ἐνεργητικότητα καὶ εὐφράδειαν. Ἄλλ' εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν ἰδιοτήτων τούτων ὁ Ὀδυσσεὺς ὑπερβάλλεται ἢ ἐξισοῦται πρὸς τοὺς συνάρχοντας εἰς τὴν Τροίαν. Οἱ Ἀτρεΐδαι ἔχουν λαμπροτέραν καταγωγὴν, ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ὁ Αἴας ὑπερβάλλουν αὐτὸν εἰς ρώμην καὶ δύναμιν τῶν ὅπλων. Ἀκόμη καὶ εἰς τὴν εὐφράδειαν δὲν εἶναι ἀπαράμιλλος. Ὁ Ὀδυσσεὺς δὲν εἶναι ὁ ἡγέτης ἥρωος τῆς Ἰλιάδος. Ἐχει ἐν τούτοις θριάμβους εἰς τὰ συμβούλια καὶ τὴν ἀγοράν, τὸ πεδῖον τῆς μάχης καὶ τοὺς ἀθλητικoὺς ἀγῶνας. Ἄλλ' ἡ ἰδιαζούσα προσωπικότης του δὲν ἀφίνεται νὰ ἀποστρέψῃ τὴν προσοχὴν ἀπὸ τὰ κύρια θέματα τοῦ ἔπους τούτου, τὴν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τὸν θάνατον τοῦ Ἑκτορος. Ἀντιθέτως, εἰς τὴν Ὀδύσειαν οὗτος, ὁ *πολύτροπος*, εἶναι ἡ κυριαρχοῦσα μορφή, διὸ καὶ ἐδόθη τὸ ὄνομά του εἰς τὸ ποίημα. Ἄς παρατηρήσωμεν ἐδῶ ὅτι ἡ *λ. πολύτροπος*, διὰ τὸν Ὀδυσσεῖα μᾶς πλησιάζει εἰς τὴν *λ. δόλος* εἰς τὴν Ὀδύσειαν. Ἡ *λ. δόλος* δὲν ἔχει διὰ τοὺς Ἀρχαίους Ἑλληνας κατ' ἀνάγκην κακὴν σημασίαν. Δὲν εἶναι ξένη πρὸς τὸ *δέλεαρ* καὶ οἱ Ἀρχαῖοι Ἑλληνες διέκρινον *δόλον πονηρόν*, ὡς οἱ Λατῖνοι *dolum malum*. Ἐπίσης, ὑπῆρχε δι' αὐτοὺς καὶ *δόλος ἀγαθός*. Θὰ ἦτο ὀδυνηρὸν τὸ παράπλευρον πρὸς τὴν Ἰλιάδα ἔπος νὰ εἶχεν ἰδεῶδες τὴν ἀπάτην.

Πάντως, τοῦτο εἶναι σταθερῶς πρόδηλον. Ὁ ποιητὴς ἀποφεύγει ἐπιμελῶς νὰ παραστήσῃ τὸν Ὀδυσσεῖα ὡς ἐκκεντρικὴν μορφήν, ἀλλὰ παραλλήλως ἐπιτυγχάνει προσφυῶς νὰ διακρίνῃ αὐτὸν δι' ἐλαφρῶν ἀποκλίσεων ἀπὸ τοῦ κανονικοῦ σχεδὸν εἰς κάθε χαρακτηριστικὸν ἥρωος. Τοιαῦτα ἀποκλίσεις πολλαὶ εἶναι καὶ ποικίλαι.

Ἐν πρώτοις, εἰς τὴν καταγωγὴν του. Εἰς τοὺς προγόνους του ἀνήκει ὁ Αὐτόλυκος, ὁ ὁποῖος ὑπερέβαλε τοὺς πάντας εἰς στρατηγήματα καὶ ἐπιπορκίας.

χρησιμοποιεῖται πολλαχοῦ κατωτέρω, ὡς δὲ εἶναι λίαν περιεκτικὴ ἐν σχέσει πρὸς τὰς πηγὰς καὶ τὴν ἔρευναν, μάλιστα τὴν νεωτέραν, αἱ κατωτέρω εἰς αὐτὴν παραπομπαί, ὅσαιδήποτε καὶ ἂν εἶναι, δὲν εἶναι ἀρκεταί, μοιραίως δὲ ἐνίοτε ἀναφέρονται εἰς θέματα καὶ ἄλλοθεν καλῶς γνωστά.

Ἔπειτα, εἰς τὴν φυσικὴν του διάπλασιν. Ὅπως περιγράφεται εἰς τὴν τρίτην ραψωδίαν τῆς Ἰλιάδος (στ. 191 κ.ἐξ.) εἰς διάλογον τῆς Ἑλένης καὶ τοῦ Πριάμου, ἀσυνήθως βραχεῖαι ἦσαν αἱ κῆμαι, εὐρὺς δὲ ὁ κορμὸς τοῦ Ὀδυσσεῶς.

Μία ἄλλη ἑλαφρὰ ἀπόκλισις, μὲ ἐντελῶς διάφορον τοποθέτησιν, εἶναι ἡ ἀξία τοῦ καλοῦ γεύματος διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν. Ὅλοι οἱ ὀμηρικοὶ ἥρωες τρώγουν καὶ πίνουν μὲ τὴν καρδιά τους. Ἄλλ' ἦτο, ὡς φαίνεται, ζήτημα τάξεως δι' ὀμηρικὸν ἥρωα νὰ προβάλλεται ἀγνοῶν τὴν ἀνάγκην τῆς τροφῆς τόσον διὰ τὸν ἑαυτὸν του ὅσον καὶ διὰ τοὺς ἄλλους. Ὅπως ἀντίθετος εἶναι ἡ τακτικὴ τοῦ Ὀδυσσεῶς. Αὕτη λαμπρῶς ἐξεικονίζεται εἰς τὴν δεκάτην ἐνάτην ραψωδίαν τῆς Ἰλιάδος εἰς σκηνὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀχιλλέως. Ὁ Ἀχιλλεύς, περιβληθεὶς τὴν νέαν πανοπλίαν του, ἀδημονεῖ νὰ ἀρχίσῃ γενικὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν Τρώων καὶ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ φίλου του Πατρόκλου. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἀνθίσταται. Οἱ Ἕλληνες μαχηταὶ εἶχον ἀγρυπνήσει ὄλην τὴν νύκτα θρηνοῦντες τὸν Πάτροκλον καὶ προετοιμάζοντες τὴν ταφὴν του. Ἀπεναντίας, οἱ Τρῶες εἶχον ἡσύχως δειπνήσει καὶ ἀναπαυθῆ τὴν νύκτα. Ὁ Ὀδυσσεὺς δὲν παρασύρεται ἀπὸ προσωπικὸν πάθος, ὡς ὁ Ἀχιλλεύς, καὶ βλέπει καθαρὰ ὅτι οἱ μαχηταί, χωρὶς ἕνα καλὸν γεῦμα, δὲν θὰ δυνηθοῦν νὰ ἀγωνισθοῦν ὄλην τὴν ἡμέραν¹. Ὁ στρατὸς βαδίζει μὲ τὴν κοιλίαν, εἶναι τοῦτο ἀλήθεια, τὴν ὀπλοὴν καὶ νεώτερον αἰ στρατηλάται ἀπὸ τοὺς πλεόν ὀνομαστοὺς ἔχον ἀναγνωρίσει. Πυκνότερα καὶ περισσότερον προσωπικὰ εἶναι τὰ παραδείγματα εἰς τὴν Ὀδυσσειαν. Εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἀλκινόου πειναλέος ὁ Ὀδυσσεὺς ζητεῖ νὰ συνεχίσῃ τὸ δεῖπνον του χωρὶς διακοπὰς ἐξηγῶν μὲ πολλοὺς στίχους εἰς τὸν ἀκορέστου πολυλογίας βασιλέα ὅτι δὲν γίνεται τίποτε αἰσχροτέρον ἀπὸ τὴν «*στρυγερὴν γαστέρα*», τὸν συχαμερὸν στόμαχον, ὁ ὁποῖος καὶ εἰς ὄραν πένθους «*ἐσθήμεναι κέλεται καὶ πινέμεν*», προστάζει νὰ φάῃ καὶ νὰ πιῇ². Εἶναι στίχοι, πού φέρουν ἐπιπολαιῶς εἰς τὸν περίφημον ἀφορισμὸν τοῦ Rabelais «*tout pour la tripe*», ἀλλ' εἰς τὸ βάθος σημαίνουν ἄλλο. Εἰς τὸ ἴδιον ἀνάκτορον ὁ Ὀδυσσεὺς μετὰ λαμπρὸν γεῦμα θὰ ἐξαγγεῖλῃ ὅτι δὲν γίνεται «*τέλος χαριέστερον*» εἰς τὴν ζωὴν παρὰ συμπόσιον μὲ ἀφθονα φαγητά, καλὸ κρασί καὶ τραγοῦδι αἰοιδῶ (Ὀδ. I 1 κ.ἐξ.). Βραδύτερον, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του εἰς τὴν Ἰθάκην, μετημφισμένος εἰς ἐπαίτην, θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ θέμα τῆς πείνης καὶ θὰ ὀμιλήσῃ κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὸν Εὐμαῖον διὰ τὴν κατηραμένην κοιλίαν, θὰ ἀντικρούσῃ δὲ σθεναρῶς τὸν Εὐρύμαχον, τὸν μνηστῆρα,

1. Πβ. Ἰλιάδ. Τ 230 κ.ἐξ. : «*ἄσσοι δ' ἂν πολέμοιο περὶ στρυγεροῖο λίπονται, | μεμνήσθαι πόσιος καὶ ἐδητύος, ὄφρ' ἔτι μάλλον | ἀνδράσι δυσμενεέσσι μαχώμεθα νωλεμές αἰέλο*».

2. Ὀδ. Η 215-221. Οἱ στίχοι οὗτοι ἀθετοῦνται παρὰ Bégard ὡς ἄστοχοι, καθ' ἡμᾶς ὄχι εὐτυχῶς.

ὁ ὁποῖος τὸν κατηγοροῦσε ὅτι δὲν εἶναι διὰ τίποτε καλὸς παρὰ, διὰ τὴν «βόσκη» τὸν ἀχόρταγον στόμαχόν του (Ὀδ. Σ 362 κ.ξξ.).

Ταῦτα καὶ ἄλλα, ἐνῶ οὐδεὶς ἦρωες εἰς τὴν Ἰλιάδα, οὐδεμία ἡρώϊς εἰς ἀμφοτέρω τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα χρησιμοποιεῖ κἄν τοιαύτην λέξιν, ἀκόμη δὲ ὀλιγώτερον συζητεῖ ὅτι ἐκεῖθεν πηγάζει. Εἶναι δὲ εὐνόητον διατὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἔγινε στόχος σκωμμάτων τῶν ποιητῶν κωμωδιῶν καὶ ἐπικρίσεων τῶν φιλοσόφων, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Πλάτωνος (Πολιτ. 390β). Ἐν τούτοις, τὰ ἀνωτέρω περὶ τοῦ Ὀδυσσεὺς ἐκτιμῶνται μᾶλλον κατ' ἄξιαν, ὅταν τὰ περιστατικά δὲν ἀπομονωθοῦν ἀπὸ τὰ πλαίσια, εἰς τὰ ὁποῖα ἐντάσσονται. Αἴφνης, τρώγει λαιμάργως εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἀλκινόου. Ὅμως, εἶχε νὰ φάγη σχεδὸν ἀπὸ τριῶν ἡμερῶν, εἶχε δὲ ὑποστῆ δεινὴν σωματικὴν καὶ ψυχικὴν ταλαιπωρίαν κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος ἐξαπολυθεῖσαν θύελλαν. Καὶ κάτι περισσότερο χαρακτηριστικόν. Εἰς τοὺς πρώτους λόγους του πρὸς τὴν Ναυσικᾶν δὲν ἀνέφερε καθόλου τροφήν. Οὐδέποτε εἶπεν ὅτι ἡ κοιλία εἶναι κυρίαρχος πάντων, ἀλλ' ἀπλῶς ἐδέχθη αὐτὴν ὡς ἕνα τῶν ἀναποφεύκτων κατὰ βᾶσιν παραγόντων εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν. Ὅσοι δὲ εἴμεθα Κεφαλλήνες δὲν δυσκολευόμεθα καθόλου νὰ ἀναγνωρίσωμεν εἰς αὐτὰ τὸν ρεαλιστὴν ἀλλὰ καὶ θυμολόγον συμπολίτην.

Ἀπόκλισις ἐπίσης ἀπὸ τοῦ συνήθους ὀμηρικοῦ ἠρώους πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἡ ἔλλογος φρόνησις τοῦ Ὀδυσσεὺς, τὸ χάρισμά του νὰ προβλέπῃ τοὺς κινδύνους καὶ νὰ τοὺς ἀποφεύγῃ, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐξυπηρετεῖ τοὺς σκοπούς του. Γνωστὴ εἶναι ἡ ἄλογος πεισμοσύνη τοῦ Αἴαντος, ὡς καὶ ἡ διάθεσις τοῦ Ἀχιλλέως νὰ ἀνεχθῆ ἀνατροπὴν τοῦ παντός διὰ κάποιον ἔστω καὶ ἀσθενῆ λόγον τιμῆς, ἐν γένει δὲ ἡ ἐξ ἐνστίκτου τάσις τοῦ συνήθους ὀμηρικοῦ ἠρώους, ὅτε οὗτος εὗρισκε κλεισμένον τὸν δρόμον πρὸς τὴν δόξαν, νὰ πλήσῃ μὲ τὴν ἰδίαν ἢ ἄλλου τὴν κεφαλὴν τὸ ἐμπόδιον, ἕως ὅτου ἐκείνη ἢ τοῦτο θραυσθῆ. Ἀντιθέτως, ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπεδίωκε νὰ ὑποσκάψῃ τὸ ἐμπόδιον ἢ ἀνεζήτει ἄλλον δρόμον μὲ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ φθάσῃ εἰς τὸν στόχον του. Ταῦτα βεβαίως δὲν ἐσήμαινον κατ' ἀνάγκην ἔλλειψιν θάρρους. Ὡς πρὸς τοῦτο σκιά τις ἐπισημαίνεται εἰς ἕν ἐπεισόδιον τῆς ὀγδόης ραψωδίας τῆς Ἰλιάδος. Γενικὴ ὑποχώρησις τῶν Ἀχαιῶν ἔχει ἀρχίσει. Ὁ Ἀγαμέμνων, οἱ δύο Αἴαντες, ὁ Ἴδομενεὺς ὑποχωροῦν ταχέως, ἀλλ' ὁ Νέστωρ μένει ὅπως, ἐνῶ ὁ Ἔκτωρ ἐφορμᾷ ἐναντίον του. Ὁ Διομήδης βλέπει τὸν κίνδυνον καὶ καλεῖ εἰς βοήθειαν τοῦ γέροντος βασιλέως, ἀλλ' ὁ Ὀδυσσεὺς δὲν ἀκούει ἢ κωφεύει εἰς τὴν δραματικὴν ἐκείνην πρόσκλησιν. Ὁπωσδήποτε, οὐδεὶς τῶν ὀμηρικῶν ἠρώων ψέγει αὐτὸν διὰ τὴν στάσιν του. Ἄλλοτε ἢ ἀνδρεία του εἶναι περισσότερο ἐκ τῶν πραγμάτων ἀποδεικτῆ. Κάποτε ἀντιμετωπίζει γενναίως αὐτὸς μόνος ὀλόκληρον τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν (Ἰλιάδ. Κ 395 κ.ξξ.), ὁμοίως ἀντιμετωπίζει τὸν Κύκλωπα, ἀνθίσταται εἰς τὴν Σκύλλαν καὶ καταβάλλει τοὺς μνηστήρας. Ἄλλ' οὐδέποτε ἢ

ἀνδρεία του ὑπῆρξεν μονολιθική, τρόπον τινά, καὶ ἀδιάλλακτος, μὴ προσφερομένη εἰς οἰονδήποτε ἐλιγμὸν πρὸ τῶν δοκιμασιῶν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Οὐδὲν ὑποδεικνύει ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν καταξιοῖ τὴν θέσιν αὐτὴν τοῦ ἥρωος ἡμῶν. Σχεδὸν ὅλοι οἱ ἀδιάλλακτοι ὁμηρικοὶ ἥρωες εὗρον ἄχαριν θάνατον: ὁ Ἄγαμέμνων ἀπὸ τὴν ἰδίαν γυναῖκα, ὁ Αἴας ἀπὸ τὴν ἰδίαν του χεῖρα, ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς ἀπὸ βέλος δειλόν. Ἀντιθέτως, ὁ Ὀδυσσεύς, ὡς ὁ Νέστορ καὶ ὁ Μενέλαος, ἐπανερχεται τέλος εἰς τὴν πατρίδα καὶ ζῆ εὐτυχῆς ἐν εἰρήνῃ.

Ἀπὸ αὐτὴν τὴν λελογισμένην ἀνδρείαν δύναται νὰ ἀπορρέῃ ἄλλη ιδιότης, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὸν Νέστορα μόνον, καὶ αὐτὸν ἐκ τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων, ἡ καρτερία. Καὶ αὕτη ἀποτελεῖ ἀπόκλιση, ὡς αἱ ἀνωτέρω. Οὐδέποτε ὁ Ἀχιλλεὺς ἢ ὁ Αἴας θὰ ὑπεβάλλοντο ἐκουσίως εἰς ὅτι, ὁ Ὀδυσσεύς, αἴφνης εἰς μεταμφίεσιν εἰς ἐπαίτην ἢ εἰς διαφυγὴν ἐκ τοῦ σπηλαίου τοῦ Κύκλωπος ὑπὸ τὴν κοιλίαν προβάτου. Ὅμως, χωρὶς αὐτὴν τὴν ἀρετὴν, ὁ Ὀδυσσεύς οὐδέποτε θὰ προσέφερε τόσας ὑπηρεσίας εἰς τὴν ὀλιότητα τῶν Ἑλλήνων, αἱ ὁποῖαι ἀρχίζουν μὲ τὴν καταπράυνσιν τοῦ ἱερέως Χρύσου εἰς τὴν πρώτην ραψωδίαν τῆς Ἰλιάδος καὶ περατοῦνται βραδύτερον μὲ τὸν θρίαμβον τοῦ δουρείου ἵππου.

Ἄλλην ἀπόκλισην ἀπὸ τοῦ συνήθους ὁμηρικοῦ ἥρωος, αὐτὴν ἐκτεινομένην εἰς τὸ πεδῖον τοῦ πνεύματος, συνιστᾷ ἡ τέχνη τοῦ λόγου τοῦ Ὀδυσσεως. Πρέπει ἀμέσως νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ τέχνη αὕτη εἶχεν ἀναγνωρισθῆ ὡς μέρος, τὸ δευτερον μάλιστα σκέλος, τῆς ἐκπαιδεύσεως ἥρωος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Τὸ «*μόθων τε ῥήτηρ' ἔμεναι προηκτῆρά τε ἔργων*»¹ εἶναι ἰδανικόν, ἐκφραζόμενον ἀπὸ στόματος τοῦ παιδαγωγοῦ τοῦ Ἀχιλλέως. Ἐπομένως, κάθε ὁμηρικὸς ἥρωος, καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς ἔτι, εἶναι εὐλογον νὰ παριστᾶται ὡς ἔχων δύναμιν λόγου. Ὅμως, αἱ ὁμιλίαι τοῦ Ὀδυσσεως σαφῶς ἀποκλίνουν ἀπὸ τὰς ἄλλας καὶ διτιῶς, ἦτοι τόσον ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον ὅσον καὶ τὴν παράστασιν τοῦ ὁμιλητοῦ. Αἱ ὁμιλίαι αὗται, κατὰ κανόνα, ἔχουν αὐστηράν, τρόπον τινά, ὀργανικότητα, εἶναι μέσα πολιτικῆς, πειθοῦς, διὸ καὶ κρατοῦνται, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ξένοι ἀπὸ βιαιότητα καὶ ὀργὴν ἢ οἰανδήποτε ἐγωπάθειαν. Καὶ ἂν ταῦτα κάποτε ὑπάρχουν, καθορίζονται ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς στιγμῆς, εὐρίσκονται δηλαδὴ συντελεστικά εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ. Αἱ ὁμιλίαι τῶν ἄλλων ὁμηρικῶν ἡρώων, ἀκόμη καὶ τοῦ Νέστορος, δὲν ἔχουν αὐτὴν τὴν ὀργανικότητα.

Ἀντίστοιχος ἰδιουτυπία καὶ ὡς πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ Ὀδυσσεως ὁμιλοῦντος. Ὁ Ἀντήνωρ εἰς τὴν τειχοσκοπίαν μᾶς δίδει λαμπρὰν εἰκόνα. Ὁ Ὀδυσσεύς, καθὼς εἶχε τοὺς ὀφθαλμοὺς προσηλωμένους εἰς τὴν γῆν καὶ ἀκίνητον ἐκράτει τὸ σκῆπτρον, ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν ἀμηχανοῦντος, ἀλλά,

1. Ἰλιάδ. I 443. «*Νὰ μάθεις νὰ μιᾶς στὴ μάζωξη, νὰ πολεμᾶς στὴ μάχη*» μεταφράζουν ὁ Καζαντζάκης καὶ ὁ Κακριδής.

καθὼς ἠκούετο ἡ δυνατὴ φωνὴ του καὶ ἔπιπτον αἱ λέξεις ἡρέμα, ὡσὰν νιφάδες χιόνος, τὸ ἀκρατήριον ἠχμαλωτίζετο. Ἄς προστεθῆ ὅτι ὅλα αὐτὰ ἔδιδον, κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὸν Ὀδυσσεά, ὁσάκις ἡ τέχνη τῆς πειθοῦς ἀπέμεινε τὸ μόνον χρησιμοποίησιμον μέσον.

Αἱ ἀποκλίσεις αὗται ἐπισημαίνονται καὶ εἰς τὰ δύο Ὀμηρικὰ ἔπη ἀντιστοίχως. Ἡ ἀκολουθοῦσα, ἡ ὁποία, καθ' ἡμᾶς, εἶναι καὶ ἡ σπουδαιότερα, εὐρίσκει τὴν ἀναγκαίαν ἔκτασιν εἰς τὴν Ὀδύσειαν. Ἐχομεν ἐνταῦθα τάσιν, ἡ ὁποία μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν συμβατικὴν στατικότητα τῆς παλαιότερας ἡρωϊκῆς ἐποχῆς καὶ μᾶς ὀδηγεῖ πρὸς τὴν ἐπομένην περίοδον τοῦ στοχασμοῦ καὶ τῆς ἐρεῦνης τῶν Ἴωνων. Δὲν εἶχεν ἄδικον ὁ πολὺς Jaeger βλέπων εἰς τὸν Ὀδυσσεά ὄχι τόσον τὸν ἱπποτικὸν πολεμιστὴν ὅσον τὸν ἄνδρα τὸν ἐνσαρκοῦντα τὸ πνεῦμα τῆς περιπετείας, τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ ἐξερευνητοῦ, τὴν εὐστροφον πρακτικὴν σοφίαν τοῦ Ἴωνος. Ὁ Ὀδυσσεὺς διημῶ νὰ μάθῃ. Ἡ δίψα αὕτη προβάλλεται ἐν δράσει εἰς δύο ἀπὸ τὰ πλέον ὀνομαστά περιστατικὰ τῆς ζωῆς του εἰς τὴν Ὀδύσειαν καὶ γίνεται τὸ δεσπόμενον πάθος τῆς ὅλης προσωπικότητός του, ὅπως τὴν εἶδον οἱ ἔπειτα, ὁ Dante, ὁ Tennyson καὶ ἄλλοι. Βεβαίως, ἡ δίψα αὕτη ἀποτελεῖ τὸ πλέον ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν τῆς ὅλης ἀρχαίας ἑλληνικῆς παραδόσεως¹, τὸ δὲ ἑλληνικὸν τοῦτο πνεῦμα τῆς ἀναζητήσεως κατέστη διὰ καλὸν καὶ διὰ κακὸν ἡ ἰσχυρότερα δύναμις εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νεωτέρου εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐπιστήμης².

Τὰ δύο περιστατικὰ εἶναι ὁ Κύκλωψ καὶ αἱ Σειρῆνες. Ὁ ἴδιος ὁ Ὀδυσσεὺς μᾶς βεβαίωι ὅτι ἀρχικὸν κίνητρόν του διὰ τὴν ἀποβίβασιν εἰς τὴν νῆσον τῶν Κυκλώπων ἦτο νὰ μάθῃ τίνας λογῆς ἦσαν οἱ εἰς αὐτὸν ἄγνωστοι κάτοικοί της. Καὶ ἔπειτα μέσα εἰς τὸ ἔρρημον σπήλαιον τοῦ Κύκλωπος, ὅτε οἱ σύντροφοί του μὲ τὸ προαίσθημα τοῦ κινδύνου τὸν ἰκέτευον νὰ ἀποχωρήσουν, ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπειοίηθη ἀδημονῶν πάντοτε τὸν γίγαντα νὰ ἴδῃ. Τὴν ἀφροσύνην του ἐκείνην, ἡ ὁποία ὠδήγησεν εἰς τὴν ἀπώλειαν πολλῶν συντρόφων του, θὰ καταγγείλῃ ὁ ἴδιος χωρὶς περιστροφῆς (Ὀδ. I 228-230) καὶ θὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ αὐτὴν τὸ ἀναγκαῖον μάθημα, ἀργότερα, μὲ τὰς Σειρῆνας, ὁπότε μὲ πολλὴν φροντίδα ἀπομακρύνει κάθε κίνδυνον τῶν συντρόφων του ἀπὸ τὸ ἄκουσμα τοῦ θανάσιμου ἤσματος. Ἡ Κίρκη τὸν εἶχε προειδοποιήσει διὰ τὸν κίνδυνον αὐτὸν καὶ τοῦ εἶχεν ὀμιλήσει διὰ τὸν μέγαν σωρὸν ἀνθρωπίνων ὄστων, πού μέσα εἰς ἀνθηρὸν λειμῶνα ἔκειτο πα-

1. Ἀρχοῦμεθα νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα δύο χωρία τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὑπὸ ταύτην ἡ ἐκείνην τὴν ἐποχὴν χαρακτηριστικὰ τῆς διψῆς ταύτης: Π ρ ἄ ξ. Ἀ π ο σ τ. 17, 21: «Ἄθηναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαίρουν ἢ λέγειν τι καὶ ἀκοῦειν καινότερον». Πα ὑ λ., Π ρ. Κορινθ. Α', 1,22: «Ἐλληνες σοφίαν ζητοῦσιν».

2. Ἡ ἰδέα αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῆ διὰ πολλοῦς ὡς κοινὸς τόπος. Προσφέρεται αὕτη οὐχ ἦτον ἀποδεχτὴ παρὰ W. B. Stanford, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 75.

ραπλεύρως τῶν. Ἄλλ' ἡ μουσικὴ ἦτο διὰ τοὺς Ἀρχαίους Ἕλληνας ἡ μᾶλλον συγκινοῦσα ἀπὸ τὰς καλὰς τέχνας καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιστῆ εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ γνωρίσῃ αὐτὴν τὴν νέαν συγκίνησιν ἀπαραμίλλου μελωδίας. Καὶ ἡ λύσις: ἔπρεπε νὰ βουλλώσῃ τὰ αὐτὰ τῶν συντρόφων μὲ κερί, ὁ ἴδιος δὲ νὰ δεθῆ στερεῶς εἰς τὸν ἰστόν, ὅμως μὲ τὰ αὐτὰ ἀβούλωτα ('Ὀδ. Μ 39 κ.ἐξ.).

* * *

Τοιαύτη ἡ προσωπικότης τοῦ ἥρωος, ὅπως ἐξεικονίζεται ἀπὸ τὸν Ὅμηρον εἰς τὰ κυριώτερα σημεῖα τῆς ἰδιοτυπίας τῆς.

Ὁ Ὀδυσσεὺς τώρα καὶ οἱ δεσμοὶ του μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Οὐδὲν εἰς τὴν Ἰλιάδα δεικνύει ὅτι ὁ Διομήδης ἢ ἄλλος τῶν ὀμηρικῶν ἡρώων ἦτο κατὰ τὸν ἀγῶνα εἰς τὴν Τροίαν στενός του φίλος. Οὐδὲ μεταξὺ τῶν συντρόφων του εὐρίσκετο οἰσοδήποτε, εἰς τὸν ὅποιον ὁ Ὀδυσσεὺς ἠδύνατο νὰ ἀνοίξῃ τὴν καρδίαν του καὶ νὰ ὀμιλήσῃ, χωρὶς ἐπιφύλαξιν ἢ ὑποψίαν. Αὐτὸ δὲν συνέβαινε κατ' ἀνάγκην μὲ τοὺς ἄλλους ὀμηρικοὺς ἥρωας. Αἴφνης, ὁ Ἀχιλλεὺς εἶχε τὸν Πάτροκλον, διὰ νὰ εὕρῃ ἀνακούφισιν εἰς δυσκόλους ὥρας.

Βεβαίως, ἡ διανοητικότης τοῦ Ὀδυσσεῶς ἦτο στάθμης ἀνωτέρας τοῦ κανονικοῦ. Καὶ ἡ φιλία μὲ πρόσωπον τοιούτου διαμετρήματος ἦτο, φυσικῶ τῷ λόγῳ, δύσκολος. Ἡ δξύνειά του καὶ ὁ κοπτερός του λόγος, καλῶς πάντοτε ἐλεγχόμενος, ἐνέπνεον μεγάλως τὸ δέος. Αἱ κυμαινόμεναι καὶ δεκτικαὶ ἀποκλίσεις ἐνετύθεν ἢ ἐκεῖθεν ῥοπαὶ τοῦ χαρακτήρος του ἴσως δὲν ἦσαν καὶ τόσον πρόσφοροι, διὰ νὰ δημιουργήσουν τὴν στερεὰν βάσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας οἰκοδομεῖται ἡ ἀφοσίωσις.

Ἐξ ἄλλου, ἡ ἐν γένει ἱκανότης του καὶ ἡ ἐπιτυχία του εἰς ὅτιδήποτε ἀνελάμβανεν ἐδημιούργουν εἰς αὐτὸν ἐντύπωσιν αὐταρκείας. Ἀποτέλεσμα: τὸ ψυχικῶς μονῆρες ἀνθρώπου, ὅπως ὁ Ὀδυσσεὺς, ὁ ὅποιος, ὅσον ἴσως οὐδεὶς ἄλλος, εὐστροφος ὑπῆρξεν καὶ εὐέλικτος εἰς πυκνὴν καὶ ποικίλην μετὰ τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαν.

Εἰς τὸ βάθος διάφορα δὲν εἶναι τὰ πράγματα ἐν σχέσει μὲ τὰς γυναῖκας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι, κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους, οἱ σύζυγοι ἠδύναντο ἀνοικτὰ νὰ ἔχουν παλλακίδας. Ὁ Ὀδυσσεὺς δὲν ἀναφέρεται ὅτι εἶχεν εἰς τὴν Τροίαν. Εἶναι βεβαίως ἐνταῦθα *argumentum ex silentio*. Τοιοῦτον ἐπιχείρημα δὲν εἶναι πολὺ ἰσχυρόν, ἀλλὰ πάντως εἶναι ἐπιχείρημα. Πιστὸς σύζυγος ἔμεινεν ὁ πατὴρ του Λαέρτης, ὅμως ὄχι δι' ἄλλον λόγον, ἀλλ', ὡς μᾶς λέγει ὁ Ὅμηρος ('Ὀδ. Α 433), ἀπλῶς διότι ἀπέφευγε τὴν ὀργὴν τῆς συζύγου του, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἦτο τρομερά, καθὼς κόρη τοῦ Αὐτολύκου. Ὁπωσδήποτε, δεχόμενοι τὴν συζυγικὴν πίστιν τοῦ Ὀδυσσεῶς, πῶς θὰ συμβιβάσωμεν τὴν Κίρκην καὶ τὴν Καλυψὼ μὲ τὴν πίστιν αὐτῆν; Δὲν εὐρίσκομεν κακὴν τὴν παρὰ W. B. Stanford (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 51) ἀπάντησιν εἰς τὸ

ἔρωτῆμα ὅτι τόσον ἢ Κίρκη ὅσον καὶ ἡ Καλυψὼ δὲν ἦσαν ἀνθρώπινα πλάσματα, ἀλλ' ἀνήκον εἰς τὸν κύκλον τῶν ἡμιθέων, διὸ καὶ εἶχον τὴν δύναμιν νὰ ἐπιβάλλουν τὴν θέλησίν των εἰς τὸν Ὀδυσσεῖα νὰ μερίζεται τὴν κλίνην των. Ἡ σύζυγός μου ἡ Πηνελόπη, λέγει περίπου ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὴν Καλυψὼ εἰς κρίσιμον στιγμήν διὰ τὸν χωρισμόν των, μοῦ εἶνοι ἀρκετῆ. Καὶ αὐτὸ εἶναι περισσότερο ἀπὸ κάθε ἀθανασίαν καὶ νεότητα αἰώνιον, πού σὺ μοῦ προσφέρεις ('Ὀδ. Ε 215 κ.εξ.). Ἐρως ἀληθινὸς δὲν ὑπῆρχεν εἰς τοὺς δεσμούς του μετὰ τὴν Κίρκην ἢ τὴν Καλυψὼ.

Τὸ αὐτὸ *mutatis mutandis* καὶ μετὰ τὴν Ναυσικᾶν. Ἐρωτος σκηνὴ δὲν εἶναι ἢ συνάντησις τοῦ Ὀδυσσεῶς μετὰ τὴν βασιλοπαιδα τῶν Φαιάκων. Ἀναζητοῦν τὸν ἔρωτα εἰς τὴν σκηνὴν αὐτὴν ἐρμηνευταὶ τῆς Ὀδυσσεΐας, ἀλλὰ δὲν τὸν εὗρισκουν, εἰς μάλιστα, ὁ Woodhouse λυπεῖται διὰ τὴν ἀπουσίαν του¹. Ἄνευ λόγου, ὡς θὰ ἴδωμεν ὀλίγον κατωτέρω.

Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐξηντημένος, ἀφοῦ τόσον εἰδειοπάθησεν εἰς τὴν θάλασσαν ἀπὸ τὴν ὄργην τοῦ Ποσειδῶνος, κοιμᾶται γυμνὸς εἰς τὴν παραλίαν τῆς νήσου τῶν Φαιάκων. Τώρα θὰ ἦτο εἰς κατάστασιν πολὺ ὁμοίαν, μετὰ τὴν ἄλλην, ὅτε ναυαγὸς εὗρέθη εἰς τὴν νήσον τῆς Καλυψοῦς. Ἄλλ' ἡ ψυχολογικὴ διαφορὰ εἶναι βασική. Ἡ Καλυψὼ ἦτο ὄριμος καὶ κάτι πολὺ περισσότερο ἀπὸ συνήθης γυναῖκα, ἡ Ναυσικᾶ ἄπειρος νέα κόρη. Πῶς αὕτη θὰ ἀντέδρα, ὅταν θὰ ἔβλεπε πλησίον τῆς ἑνα γυμνὸν ξένον; Αἱ συνοδοὶ τῆς εἰς τὸ ἀπροσδόκητον θέμα ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, ἀλλ' ἐκεῖνη ἔμεινεν εἰς τὴν θέσιν τῆς καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς τῆς ὠμίλησεν. Τὰ λόγια του ἦσαν καλοζυγισμένα καὶ ἀβροά. Τῆς ὠμίλησε πρῶτον μετὰ θαυμασμὸν διὰ τὴν ὠμορφίαν τῆς, πού τὴν εὗρισκον ὅπως τῆς Ἀρτέμιδος, παρθενικὴν καὶ ἀθλητικὴν, ὅχι δὲ φιλήδονον μᾶλλον καὶ προκλητικὴν ὅπως τῆς Ἀφροδίτης. Τῆς ἐμακάρισεν ἔπειτα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα καὶ τοὺς ἀδελφούς, πού θὰ τὴν ἔβλεπον νὰ χορεύη — ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχε μαντεύσει ὅτι ἡ Ναυσικᾶ ἠγάπα τὸν χορόν, ὅπως σχεδὸν ὅλα τὰ κορίτσια τῆς ἡλικίας τῆς, τότε καὶ σήμερον. Τῆς εἶπεν ἔπειτα διὰ τὸν ἑαυτὸν του, τὰ δεινοπαθήματα, πού ἐπέρασε καὶ ὅσα τὸν ἀνέμενον, διὰ νὰ διεγείρῃ εἰς τὴν καρδίαν τῆς τὸν ἔλεον, καὶ τῆς ἐζήτησεν ἕνα κουρέλι, διὰ νὰ σκεπάσῃ τὴν γυμνότητά του, καὶ πληροφορίας διὰ τὸν δρόμον πρὸς τὴν πόλιν. Καὶ ἐτελείωσε μετὰ εὐχὴν, πού θὰ ἐξήρχετο ἀπὸ τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, πού ἐπὶ τόσον ἔζη μακρὰν τῆς συζύγου του. Οἱ θεοί, κόρη μου, νὰ σοῦ δώσουν ὅ,τι ἐπιθυμεῖ ἡ καρδιά σου, ἄνδρα καὶ σπίτι. Νὰ σοῦ δώσουν ἀκόμη τὴν χαρὰν καρδιῶν ἠνωμένων, ὅ,τι καλύτερον δύναται οἱ οὐρανοὶ νὰ παράσχουν εἰς ἕνα ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκά του².

1. Βλ. W. B. Stanford, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 52 κ. σημ. 18 εἰς κεφ. IV.

2. Οἱ τέσσαρες στίχοι τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου, μαζί μετὰ τὸν ἐπόμενον ('Ὀδ. Ζ 181 - 185), ἀθετοῦνται ὑπὸ τοῦ Bérard, ὡς ἀφίνεται νὰ νοηθῆ, ἐπὶ τῇ βάσει παρα-

Ἄρα, ὅτι ἀποκρίνεται ἡ Ναυσικᾶ εἶναι ὅ,τι προσδοκᾶται ἀπὸ κόρην μὲ καλὴν ἀνατροφὴν καὶ θάρρος, ποῦ εἶχεν ὅμως μᾶλλον ἐντυπωσιασθῆ εἰς αὐτὴν τὴν ἰδιότυπον περίστασιν. Τοῦ λέγει ὅτι οὔτε κακὸς φαίνεται οὔτε ἄμναλος, ἀλλὰ διατὶ ἔχει τόσον ὑποφέρει, ἂν δὲν τοῦ ἦξιζεν ἡ ὀργὴ τῶν θεῶν; Ἄλλὰ ναί. Ὁ Ζεὺς κάποτε δίδει εὐτυχίαν εἰς τοὺς κακοὺς καὶ ἀθλιότητα εἰς τοὺς καλοὺς. Δὲν ἐπιμένει εἰς τὸ λεπτὸν διὰ τὸν Ὀδυσσεά αὐτὸ σημεῖον ἢ εὐσεβῆς ἀλλὰ καὶ μὲ ἀνθρωπισμὸν κόρη. Καὶ προσθέτει τὴν ὑπόσχασιν νὰ κάμῃ, ὅπως τῆς ἐζήτησεν. Ἀπὸ τὰ ἀκολουθοῦντα εἰς τὴν σκηνὴν αὐτὴν θὰ προσέξωμεν μόνον τὴν ἐκμυστήρευσιν τῆς Ναυσικᾶς εἰς τὰς συνόδους ὅτι ἐπόθει σύζυγον ὡς τὸν Ὀδυσσεά, ποῦ τῶρα εἶχεν ἐξωραΐσει θαυμασίως ἢ Ἀθηνᾶ. Ἐπεκρίθη ἡ ἐκμυστήρευσις αὐτῆ, ὁ ἀρχαῖος μάλιστα σχολιαστὴς τὴν χαρακτηρίζει ὡς «ἀκόλαστον»¹. Ἐν τούτοις, ἀρμόζει εἰς τὸν αὐθορμητισμὸν κόρης, ὅπως ἡ Ναυσικᾶ, καὶ εἶναι ἐκμυστήρευσις εἰς ἀφωσιωμένα τῆς πρόσωπα. Ἡ Ναυσικᾶ ἔφερεν τὸν Ὀδυσσεά εἰς τὴν πόλιν. Θὰ τὸν ἴδῃ μίαν φορὰν ἀκόμη, τὴν ἐπομένην ἐσπέραν, καθὼς αὐτὸς πηγαίνει εἰς τὸ συμπόσιον τῶν Φαιάκων. Καὶ οἱ δύο ἔχουν ἐμφάνισιν ὠραιότεραν παρά ποτε. Μὴ μὲ λησμόνει εἰς τὴν πατρίδα σου, τοῦ λέγει εἰς ἀποχαιρετισμὸν, σοῦ ἔσωσα τὴν ζωὴν. Καὶ ἐκεῖνος τῆς ἀπαντᾷ: Θὰ σὲ λατρεύω ὡς θεὰν κάθε ἡμέραν, κόρη σωτήρᾳ μου (Ὀδ. Θ 457 κ.ἐξ.). Δὲν γνωρίζομεν, ἂν ἐτήρησεν αὐτὴν τὴν ὑπόσχασιν ὁ Ὀδυσσεύς. Γνωρίζομεν ὅμως ὅτι μὲ αὐτὴν ἐξέφρασεν ἐκεῖνην τὴν στιγμὴν εὐγνωμοσύνην καὶ σεβασμὸν. Συμπάθειαν, παρατηρεῖ ὁ Lesky, ὑποδηλώνει μᾶλλον ἢ διηγῆται ὁ ποιητὴς ἀναπτυσσομένην δειλὰ εἰς τὰς δύο σκηνάς, τῆς συναντήσεως καὶ τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ², ἀλλὰ, προσθέτομεν ἡμεῖς, συμπάθειαν τῆς Ναυσικᾶς πρὸς τὸν Ὀδυσσεά. Δὲν εἶναι ἀπόβλητος ἢ ἀποψις ὅτι ἔχομεν ἐδῶ ἐπίδρασιν τῶν προσηγορικῶν ἀφηγήσεων διὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ περιπλανωμένου, εἰς τὰς ὁποίας οὐτὸς σφύζεται εἰς τὴν θάλασσαν ἀπὸ τὴν κόρην τοῦ βασιλέως, τὴν ὁποίαν νυμφεύεται κατόπιν. Ὁ ποιητὴς εὗρεν ἐλκυστικὸν τὸ θέμα καὶ εἰσάγει ἐνταῦθα τὴν Ναυσικᾶν. Ἄλλ' ἰδέστε, ὁ Ὀδυσσεύς πρέπει νὰ ἐπιστρέψῃ

τηρήσεων ἄλλων φιλολόγων διὰ δυσχέρειαν ὡς πρὸς τὸ νόημα τῶν δύο τελευταίων λέξεων τοῦ τελευταίου, τοῦ πέμπτου στίχου. Ἡ δυσχέρεια αὕτη δὲν φαίνεται ἀνυπερβλητος, ἄλλως δὲ τὸ νόημα τοῦ χωρίου ἔχει προσφωῶς. Φοβούμεθα ὅτι ἡ ἀθέτησις εἶναι τολμηρά.

1. Βλ. σχολ. Ὀδ. Ζ 244 - 245: «δοκοῦσιν οἱ λόγοι ἀπρεπεῖς παρθένῳ εἶναι καὶ ἀκόλαστον». Οἱ δύο στίχοι ἔχουν ὡς ἐξῆς: «αἶ γὰρ ἐμοὶ τοιοῦδε πόσις κεκλημένος εἶη | ἐνθάδε ναιετάων, καὶ οἱ ἄδοι αὐτόθι μίμνειν». Ὁ Bérard ἀθετεῖ τοὺς στίχους, ἀκολουθῶν, ὡς φαίνεται, τὸν Ἀριστάρχον. Ἄλλ' ὁ ἐπιφανὴς ἀλεξανδρινὸς οὗτος λόγιος διατάζει περὶ τοῦ πρώτου τῶν στίχων τούτων, ὡς μαρτυρεῖ ἡ συνέχεια τοῦ ἀνωτέρου σχολίου.

2. A. I. Lesky, Geschichte der griechischen Literatur², Βέρνη καὶ Μόναχον, 1963, σ. 90, μεταφρ. Ἀ. Τσοπανάκη, Θεσσαλονίκη, 1964, σ. 122.

εἰς τὴν Ἰθάκην καὶ ἡ ἀφοσίωσις τῶν δύο συζύγων, Ὀδυσσεὺς καὶ Πηνελόπεια, δὲν πρέπει νὰ φθαροῦν. Ἔτσι, οὔτε γάμος οὔτε ἔρως ἀμοιβαῖος Ναυσικάς καὶ Ὀδυσσεὺς εἶναι νοητὸς εἰς τὴν Ὀδύσειαν. Ὅμως, αἱ σχετικαὶ σκηναὶ τοῦ ποιήματος εἶναι γοητευτικαί. Ἀπόδειξις: ἐνέπνευσαν εἰς ἕξοχον ἀρχαῖον ποιητὴν, τὸν Σοφοκλέα, ἕνα δράμα¹ καὶ εἰς ἰσάξιον τῶν νεωτέρων χρόνων καλλιτέχνην, τὸν Rubens, ἕνα πίνακα².

Καὶ διὰ τὰ καταλήγωμεν. Αἱ γυναῖκες, ποὺ ἐγνώρισαν καλὰ τὸν Ὀδυσσεά, δὲν τοῦ δεικνύουν ὑποψίαν καὶ δυσπιστίαν, ὅπως ἐνίοτε οἱ ἄνδρες συναγωνισταὶ του. Ἐν τούτοις, δὲν εὐρίσκομεν εἰς τὸν ἥρωα ἰδιαίτερον ἔλξιν πρὸς τὰς γυναῖκας. Ἀντιθέτως, φαίνεται ὅτι ἄλλο περιβάλλον ἡδύνατο νὰ θερμάνῃ πηγαίως, τρόπον τινά, καὶ μονίμως τὴν ψυχὴν του.

Καὶ αὐτὸ ἦτο ἡ οἰκογένειά του.

Ἐν πρώτοις, ἡ Πηνελόπεια. Εἶναι ἄδικον νὰ συγκρίνωμεν τὴν γυναῖκα, ποὺ εἶχε τὴν ἀγωνίαν τῆς ἀναμονῆς, ἂν μὴ καὶ τὴν ἀπόγνωσιν, δέκα ἐννέα ἔτην, τὸ βάρος νεαροῦ καὶ δυσκόλου υἱοῦ, ὡς καὶ ἀνησυχου σπιτικοῦ, μὲ τὴν ἀφροντιν Ναυσικάν ἢ τὴν Κίρκην ἢ τὴν Καλυψώ. Ὅτι αὐτὸ τοῦτο ἐμίσει τὴν ζωὴν τῆς χωρὶς ἐκεῖνον, τὸν ἀπόντα σύζυγον, ὁ ποιητὴς εὐρίσκει τὴν εὐκαιρίαν πολλάκις νὰ μᾶς τὸ εἶπῃ εἰς τὴν Ὀδύσειαν. Μόλις δὲ ἐκκλησώμεθα, ὅτε ἐπιστρέφων ὁ Ὀδυσσεὺς εὐρίσκει κλονισμένα τὰ νεῦρά της καὶ σχεδὸν παγωμένην τὴν καρδίαν της. Ὁ ποιητὴς μᾶς προσφέρει δύο κυρίας σκηνὰς τῶν δύο συζύγων. Δὲν θὰ τὰς ἀναλύσωμεν. Θὰ προσέξωμεν μόνον ὀλίγα στοιχεῖά των. Εἰς τὴν πρώτην ὁ Ὀδυσσεὺς εἶναι μετημαρμιζόμενος εἰς ἐπαίτην καὶ ἡ σύζυγός του δὲν τὸν ἀναγνωρίζει. Ὅτε αὕτη δεικνύει βαθεῖαν συγκίνησιν δι' ὅσα ὁ μετημαρμιζόμενος Ὀδυσσεὺς λέγει διὰ τὸν ἀγνωσόμενον σύζυγόν της, ὁ ἥρωας μᾶς ὑποβάλλεται εἰς δοκιμασίαν ἀπὸ τῆς σκληροτέρας του εἰς τὴν Ὀδύσειαν, διὰ νὰ συγκρατήσῃ τὰ δάκρυά του. Πράγματι, εἶχεν ἀρχίσει νὰ κλαίῃ, ἀλλὰ μὲ ἕνα trick ἡδυνήθη νὰ τὸ ἀποκρύψῃ.

Εἰς τὴν τελικὴν σκηνὴν τῆς ἀναγνωρίσεως ὁ Ὀδυσσεὺς ἐκπλήσσειται, πόσον σκληρὰ ἔγινεν ἡ ἄλλοτε γυναικεῖα καρδία της, καὶ ἐκεῖνη, μόλις βεβαιώνεται τελικῶς μὲ τὸ μυστικὸν τῆς κατασκευῆς τοῦ κρεβατιοῦ των, ὅτι πράγματι ἔχει ἔμπροσθέν της τὸν ποθεινὸν σύζυγον, μὲ ἕνα πῆδημα εὐρίσκειται εἰς τὴν ἀγκάλην του καὶ τὸν φιλεῖ, τὸν ἱκετεύει νὰ μὴ εἶναι θυμωμένος μαζί της διὰ τὴν σκληρότητα, ποὺ μόλις πρωτύτερα τοῦ ἔδειξεν. Προφανῶς, τοῦτο εἶναι νίκη τοῦ ἥρωος, χωρὶς νὰ εἶναι ἡττα τῆς γυναικός, ποὺ ἔδειχθη κάτι περισσότερον ἀπὸ εὐφυῆς καὶ ἀφωσιωμένη σύζυγος.

Μετὰ τὸν σύζυγον ὁ πατήρ. Ἡ ἰδία προσήλωσις πρὸς τὴν ζωὴν καὶ ἔδω. Ὅτε ὁ Ὀδυσσεὺς ἔφυγε διὰ τὴν Τροίαν, ὁ Τηλέμαχος ἦτο νήπιον ἀκόμη.

1. Βλ. Σοφ. ἀποσπ. 406-408 Ν. Ἡ τραγωδία αὕτη ἔχει ἀπολεσθῆ.

2. Βλ. H. Hunger, Lex. griech. röm. Myth.⁵, Βιέννη, 1958, σ. 245.

Πατήρ και υἱὸς δὲν εἶχον τίποτε τὸ κοινὸν ἐπὶ τόσα ἔτη εἰς ἐμπειρίαν τῆς ζωῆς. Φυσικά, συναισθάνονται και οἱ δύο ὅτι ἀνήκουν ὁ εἰς εἰς τὸν ἄλλον, ἀλλά, τρόπον τινά, α γρίογί, χωρὶς τὴν ἐκ τῆς ζωῆς ἐπαλήθευσιν. Ἔτσι, ὁ ποιητῆς παριστᾷ τὴν σχέσιν των μᾶλλον εἰς ἐπιφάνειαν και περισσότερον ἐπιφυλακτικῆν.

Και τέλος ὁ υἱός. Ὁ Ὀδυσσεὺς εὐρίσκει τὸν πατέρα νὰ ἀροτριᾷ μόνος τὸν ἀγρόν του. Μὲ κάποιαν σκωπτικὴν διάθεσιν τοῦ ὀμιλεῖ, ὡς ποὺ συννεφιάζει τὸ πρόσωπον τοῦ γέρου. Ὁ ἄλλοτε ἦρωας εἶναι τώρα ταλαίπωρος ἀγρότης. Ἀντὶ περικεφαλαίας ἔχει εἰς τὴν κεφαλὴν σκοῦφον ἀπὸ δέρμα αἰγὸς διὰ τὸ ψῦχος, κνημίδες δὲ ἀπὸ δέρμα βοῦς και χειρῖδες τὸν προστατεύουν ἀπὸ τὰ ἀκανθώδη βλαστήματα τοῦ ἀγροῦ. Τὸ ἔνδυμά του εἶναι ρυπαρὸν και γεμᾶτον μπαλώματα. Ὁ Ὀδυσσεὺς βλέπει ὅλα αὐτά, καθὼς ἴσταται μέσα εἰς δένδρα, πατρικὸν δῶρον, ὅτε ἦτο παιδί, και κλαίει. Ὀμιλεῖ και ἀμέσως κατόπιν εὐρίσκεται ἐμπρὸς εἰς τὸν πατέρα του, τὸν ἐναγκαλίζεται, τὸν φιλεῖ και μὲ σπασμένα λόγια ἀποκαλύπτει ποῖος εἶναι. Ὁ πατήρ κινεῖ εἰς τὴν ἀρχὴν ἀρνητικῶς τὴν κεφαλὴν, ταχέως ὁμως πείθεται, ἐναγκαλίζεται και αὐτὸς τὸν υἱὸν του και ἕτοιμος νὰ λιποθυμήσῃ πίπτει εἰς τὴν ἀγκάλην του.

Μὲ τὴν μητέρα του, τὴν Ἀντίκλειαν, ὁ Ὀδυσσεὺς θὰ ὀμιλήσῃ κατὰ τὴν κατάβασίν του εἰς τὸν Ἄδην¹. Εἰς τὸ ἀντίκρουσμα τῆς σκιᾶς τῆς ἀναλύεται εἰς δάκρυα. Ἐκεῖνη δὲν θὰ ὀμιλήσῃ διὰ τὴν τωρινὴν τῆς μοῖραν. Ἀντιθέτως, ἔχει νὰ εἴπῃ πολλὰ διὰ τὴν πάντοτε ἀφωσιωμένην σύζυγόν του, διὰ τὸν εἰς καλὴν ὑγείαν υἱὸν του, διὰ τὸν μονήρως και χωρὶς χαρὰν ζῶντα πατέρα του. Τέλος, θὰ εἴπῃ ὅτι ἀπέθανεν ὄχι ἀπὸ ἀσθένειαν, ἀλλ' ἀπὸ μαρτυρισμὸν διὰ τὸν μονάκριβον ξενιτεμένον υἱὸν τῆς. Ἐκεῖνος δὲν εὐρίσκει δύναμιν νὰ εἴπῃ μίαν λέξιν, δοκιμάζει μόνον νὰ τεῖνῃ τὰς χειρᾶς του εἰς ἐναγκαλισμὸν. Ἄλλ' ἐκεῖνη εἶναι ἀπλῶς σκιά.

Μετὰ τὴν προσωπικὴν οἰκογένειαν εἶναι εἰς τὸν Ὀδυσσεῖα ἡ ἄλλη, ἡ μεγαλυτέρα οἰκογένεια, ἡ πατρίς του. Δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ εἴπῃ πολλὰ δι' αὐτὸ ὁ ποιητῆς και ἡμεῖς νὰ ἐπαναλάβωμεν. Καὶ ὅτι, ἐκφράζει τὴν ἀγάπην τοῦ ἦρωος διὰ τὴν πατρίδα δὲν εἶναι ἡ ἀπόλαυσις τῶν ἀγαθῶν τῆς. Εἶναι ἡ στέρησίς τῆς και ὁ πόθος τῆς. Τὸ «νόστιμον ἤμαρ». Ὁ Ὀδυσσεὺς εἶναι ὁ νοσταλγός. Ἡ νοσταλγία, ἡ πάντοτε εἰς τὴν ψυχὴν του δεσπόζουσα, συμ-

1. Κατάβασις εἰς τὸν Ἄδην ζῶντος ἦρωος ἦτο εὐλόγως ἐκπληκτικὸν περιστατικὸν διὰ τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν κόσμον, ἀλλ' ὄχι μοναδικόν. Καὶ ἄλλοι ἦρωες, ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Θησεὺς και ὁ Ὀρφεύς, εἶχον ἐπίσης καταβῆ εἰς τὸν Ἄδην, ἀλλ', ὡς παρατηρεῖται παρὰ G. Highet (The Classical Tradition, 1949, ἀνατύπ. 1959, σ. 511), οὐδὲν μέγα ποίημα περὶ τῶν περιπετειῶν τῶν ἠρώων τούτων ἔσχε μέχρι τῶν ἐπιβίωσιν.

βολίζεται εἰς τὴν Ὀδύσειαν εἰς τὸν καπνὸν τὸν ἀναθρώσκοντα ἀπὸ τὴν πατρικὴν γῆν, εἰς εἰκόνα τὴν ὁποῖαν τόσοι ἀπὸ τοῦ Ὀβιδίου μέχρι τοῦ du Bellay καὶ τοῦ Tennyson ἔτι ἐδανείσθησαν κατόλιν καὶ ἡ ὁποία τόσον ὁμιλεῖ πάντοτε εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχὴν. Ἡ νοσταλγία τοῦ Ὀδυσσεύς εὖρε πάντοτε ἀνταπόκρισιν εἰς τὴν λαϊκὴν ποίησιν, πολλοὺς δὲ καὶ πολυειδεῖς μιμητὰς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου ἐπὶ μακροὺς ἔκτοτε αἰῶνας, εἰς τὸν Ὀβίδιον, τοὺς Στωϊκοὺς φιλοσόφους, Ἕλληνας καὶ ξένους λογοτέχνας τῶν νεωτέρων χρόνων, ὅπως εἶναι ὁ Heine, ὁ Φώσκολος καὶ ὁ Σεφέρης. Ἄλλ' ἀπὸ τὴν μίμησιν ὑπέφερον ἡ γνησιότης. Καὶ φοβούμεθα ὅτι ἡ νοσταλγία τοῦ Ὀδυσσεύς, ὅπως τὴν ἔχομεν εἰς τὴν Ὀδύσειαν, εἶναι ἡ περισσότερον ζωντανὴ καὶ συγκινοῦσα. Τοῦτο ἐπιμαρτυρεῖται καὶ ὀλίγον, ἂν προσέξωμεν ἀντιπροσωπευτικὰ παραδείγματα. Ὁ Ὀβίδιος, ἐξόριστος εἰς ἄξενον τόπον, ἔχει τὴν νοσταλγίαν διὰ τὴν κοσμοκράτειραν Ρώμην, ὅπου θὰ ἀναλάβῃ λαμπρὰν σταδιοδρομίαν. Οἱ Στωϊκοὶ καὶ Πατέρες τῆς ἐκκλησίας ἐρμηνεύουν ἀλληγορικῶς τὰ πράγματα τοποθετοῦντες τὴν νοσταλγίαν πρὸς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὁ Σεφέρης ἐπροχώρησε μακρότερα ἀπὸ τὴν καταναγκαστικὴν διαμονὴν ἢ τὴν ἐξορίαν καὶ εἶδε τὸ ὅλον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ὡς Ὀδύσειαν ἐν μέσῳ κινδύνων καὶ πικρᾶς ἢ καὶ ἀπέλπιδος μονώσεως. Θὰ δεχθῶμεν κατ' οὐσίαν ὅτι πλησιέστερον εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Ὀδυσσεΐας εἶναι ὁ du Bellay, ἕνας ἐξόριστος, πού ἐδοκίμασεν εἰς τὴν Ρώμην κάθε λαμπρότητα τοῦ κόσμου τούτου καὶ δοκιμάζει τώρα τὴν νοσταλγίαν διὰ τὴν ταπεινὴν γενέτειραν¹. Καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, γενθεὶς εἰς τὰ ξένα ἐπὶ μακρὰ ἔτη ὅτι γλυκύτερον εἶχεν ἢ παραμυθῆναι νῆσος τῆς ὡραίας Καλυψοῦς, νοσταλγεῖ τώρα τὴν βραχῶδη Ἰθάκην. Βαθύτερον πρέπει νὰ εἶναι ἡ σκέψις ὅτι ἐνδέχεται μωρὰ νὰ εἶναι ἡ ἐκλογή. Ἄλλ' ἡ στοργὴ ἀξίζει περισσότερον ἀπὸ τὴν τρυφὴν καὶ ὁ Ὀδυσσεύς ἔχει συνείδησιν, πολύμητις καὶ πολύπειρος ὡς εἶναι, ὅτι κανεὶς κουράζεται ἀπὸ τὰ ἐπίμοχθα ἔργα τοῦ ἥρωος ἢ τὰ λαμπρὰ ἀγαθὰ, πού τὸν περιβάλλουν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τοῦ ἀνῆκουν, διὸ καὶ νοσταλγεῖ τὸ μικρὸν βασιλείον του.

Νοσταλγία, ὅπως αὐτὴ τοῦ Ὀδυσσεύς, δὲν εἶναι νοητὴ χωρὶς ἀντιστοιχοὺς περιπετείας εἰς τὰ ξένα, χωρὶς τὴν ἰσάμιλλον περιπλάνησιν. Ὁ Ὀδυσσεύς νοσταλγὸς εἶναι ταξιδευτῆς. Πολυβασανισμένος ταξιδευτῆς τῶν θαλασσῶν, ἀμετανόητος νοσταλγός. Τὸ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ὕλικόν εἶναι κοινόν. Ὅπως καὶ ἄλλοι καὶ ὁ Bowra ἀφίνει νὰ νοηθῇ², τὸ θέμα τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ πολυπλανωμένου εἰς τὴν πατρίδα του παγκόσμιον εἶναι καὶ πανάρχαιον. Παραμύθια ναυτικῶν ἦσαν, ὅπως φαίνεται, ἀφθονα καὶ διαδεδομένα ἤδη κατὰ τὴν Β' χιλιετηρίδα π.Χ. μετὰ τὴν θαλασσοκρατορίαν τῆς

1. Διεξοδικώτερον περὶ τούτων ὁ W.B. Stanford, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 175 κ.εξ.

2. Bl. Wace-Stubbings, A Companion to Homer, ἰδ. σ. 53.

Κρήτης¹. Μεταξύ τούτων εἶναι παλαιοαιγυπτιακὸν παραμῦθι, καταγραφὸν περὶ τὸ 2000 π.Χ., μὲ θέμα τὸν ναυαγόν, ποῦ ἀπομένει μόνος καὶ φθάνει ἐπὶ τέλους σῶος ἐπάνω εἰς ἓνα ξύλον εἰς νῆσον μεστὴν πραγμάτων θαυμασιῶν. Συχνά, παραμῦθια αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἀποτελοῦν κύκλους μὲ ἓνα πρόσωπον ὡς κεντρικὴν μορφήν. Τὴν μορφήν αὐτὴν ἐνσαρκώνει εἰς τοὺς Ἀρχαίους Ἑλληνας ὁ Ὀδυσσεύς. Καὶ ἀπὸ ἐδῶ ἀρχίζει τὸ δημιουργικὸν ἔργον τοῦ ποιητοῦ. Τὰ δύο ἄνωτέρω στοιχεῖα, τὰς περιπετείας εἰς τὰς θαλάσσας καὶ τὸν νόστον, φέρει εἰς συγκερασμὸν ὁ ποιητὴς μὲ ἓνα τρίτον, τὸν τρωϊκὸν θρῦλον, καθὼς ὁ Ὀδυσσεύς εἶναι ἥρωϊς ἰδιότυπος ἀλλὰ πάντοτε ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. Ἄς ἀποτολήσωμεν τὴν γνώμην ὅτι αὐτὸ τὸ τρίτον στοιχεῖον ὀδηγεῖ εἰς ἀποκορύφωσιν τὴν κεντρικὴν μορφήν καὶ τὴν κάμνει ἰδιαίχουςαν εἰς τὴν παγκόσμιον λογοτεχνίαν, ὅπως καὶ τὸ ἔπος τῆς, τὴν Ὀδύσειαν.

Εἶναι βεβαίως μάταιον νὰ ἐπιχειροῦμεν γεωγραφικὸν ἐντοπισμὸν τῶν περιπλανήσεων τοῦ Ὀδυσσεῦς εἰς τὰς θαλάσσας, εἰς τὴν χώραν τῶν Λαιστρυγόνων, τῶν Λωτοφάγων, τὴν νῆσον τοῦ Αἰόλου κλπ. Ὁ Ἡσίοδος τὰς ἐνετόπιζεν εἰς τὸν σικελικὸν-ιταλικὸν χῶρον. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ τὰς ἐξέτεινον εἰς τὴν Μεσόγειον ἢ καὶ εὐρύτερα ἀκόμη ἔξω εἰς τὸν Ὀκεανόν. Τοιαῦται προσπάθειαι δὲν ἔλειψαν καὶ εἰς τοὺς χρόνους μας. Ὅμως, ὁ εἰρωνικός, ὡς λέγει ὁ Lesky, λόγος τοῦ παλαιοῦ Ἑρατοσθένους ὅτι τότε μόνον θὰ ἐπιτύχωμεν αὐτὸν τὸν ἐντοπισμὸν, ὅταν εὕρωμεν τὸν τεχνίτην, ποῦ ἔγραψε τὸν ἄσκον τοῦ Αἰόλου², φαίνεται ὅτι ἔχει τὴν θέσιν του. Ὁ Ὅμηρος δὲν ἐσκέφθη κανένα ἐντοπισμὸν καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ σκεφθῆ. Ἡ δίψα τῆς γνώσεως, τὸ ἰδιότυπον μέγα πάθος τοῦ Ὀδυσσεῦς, ποῦ ἐσπουδάσαμεν δι' ὀλίγων προηγουμένων, ἐγκλιματίζεται ὄχι εἰς χῶρον γνωστὸν, ἀλλ' εἰς τὸν κόσμον τοῦ ἀγνώστου, τοῦ ἀνεξερευνητοῦ, τὸν περιβαλλόμενον μάλιστα ἀπὸ τὴν ἀχλὺν τοῦ θρύλου. Ὁ χῶρος ὅμως αὐτὸς τῶν περιπετειῶν εἶναι θάλασσα. Τοῦτο ἐπίσης ἐγκλιματίζεται ἀπολύτως εἰς τὴν φύσιν τοῦ Ἑλληνοσ. Ἀνέκαθεν, ἤδη ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους μέχρι σήμερον, σχεδὸν κατὰ κανόνα, ὁ Ἕλληνας ὁρμᾷ πρὸς τὴν θάλασσαν. Ὅχι αἱ χερσαῖαι ἐκτάσεις, ἀλλ' ἡ θάλασσα μὲ τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια εἶναι τὸ ἐπίκεντρον εἰς τὴν φαντασίαν καὶ τὴν δρασίαν του. Κατ' ἐξοχὴν δὲ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τοῦ Ἑλληνοσ εἶναι ὁ Ὀδυσσεύς, ὅπως ἐξεικονίζεται εἰς τὴν Ὀδύσειαν, ὄχι αἰχμάλωτος φαντασιώσεων, ὑπερφίαλος ἢ ἀσύδωτος ἄνθρωπος, ἀλλὰ προσ-

1. Βλ. A. Lesky, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 59, μετάφρ. Ἀ. Τσοπανάκη, σ. 79.

2. A. Lesky, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 60, μετάφρ. Ἀ. Τσοπανάκη, σ. 81. Ἡ σχετικὴ εἰδησις ἐκ τοῦ Στράβωνος (Α', 24): «οὐκ ἐπανεῖ δὲ (sc. Πολύβιος) οὐδὲ τὴν τοιαύτην τοῦ Ἑρατοσθένους ἀπόφασιν, διότι φησὶ τότε ἂν εὕρεῖν τινα, ποῦ Ὀδυσσεὺς πεπλήρηται, ὅταν εὕρῃ τὸν σκοπέα τὸν συρράγαντα τὸν τῶν ἀνέμων ἄσκον».

ωπικότης με ἔντονον πάντοτε τὴν διανοητικότητα καὶ ἰσχυρὰν ἑτοιμότητα δράσεως, θεοσεβῆς, με σιδηρὰν καρτερικότητα καὶ οὐχ ἤττον νοσταλγὸς διὰ τὸ σπίτι καὶ τὴν πατρίδα. Ἔτσι περίπου ἠθέλησε, τρόπον τινά, νὰ γίνῃ κάποτε εἰς τὴν ζωὴν ἕνας μέγας ὁμότεχνός του, ποῦ τὸν ἀπῆλαυσεν εἰς τὸ ὁμηρικὸν πρωτότυπον, ὁ Goethe ἠθέλησε, τρόπον τινά, νὰ γίνῃ εἰς τὴν ζωὴν του Ὀδυσσεύς¹. Τόσον ἠγάπησε τὸν ὁμηρικὸν ἥρωα.

Θὰ κατακλείσωμεν τὴν εἰκόνα με ὀλίγας λέξεις διὰ τὴν κοινωνικότητα τοῦ Ὀδυσσεύς καὶ τὴν πολιτικότητά του. Ἄλλο εἶναι τὸ ἄτομον καὶ ἄλλο εἶναι τὸ μέλος κοινότητος ἀνθρώπων, συνδεομένων διὰ δεσμῶν ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων εἰς τὸν κόσμον, τοιοῦτοι δὲ εἶναι, ἐκτὸς τῶν οἰκογενειακῶν καὶ τῶν φυλετικῶν, ἢ ἐν ὄπλοις συναδέλφωσις καὶ ἢ κοινὴ τύχη. Μολοντί ὁ θεσμός τῆς πόλεως - κράτους δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀναπτυχθῆ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ὁ Ὀδυσσεύς εἶχε προχωρημένην ἀντίληψιν αὐτῶν τῶν δεσμῶν καὶ συναίσθησιν τοῦ χρέους του ἔναντι τῆς κοινότητος. Μάλιστα προχωρεῖ εἰς πράξεις, τὰς ὁποίας ἀνεμένομεν ὅτι θὰ ἀπέφυγεν. Τοιαῦται πράξεις δὲν ἔχουν τὸ ἀνεμένομενον στερεὸν ἠθικῶς κάλυμμα καὶ κάποτε μᾶς φαίνονται αἰνιγματικά, ἔτσι ὡς νὰ εἶχεν ὁ Ὀδυσσεύς alter ego, διπλὴν προσωπικότητα. Συνήθως ὅμως αἱ πράξεις αὐταί, ἐνῶ ἐκθέτουν τὸν Ὀδυσσεά, ὑπηρετοῦν τὴν κοινότητα, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει. Καὶ ἀντὶ νὰ προσφεύγωμεν εἰς εὐκόλους ἐπικρίσεις, κατὰ τὰς ἐπιταγὰς τοῦ ἀνεγκλίτου ἠθικοῦ κανόνος, δυνάμεθα, ἂν προσέξωμεν, νὰ ἴδωμεν εἰς τὸ βάθος μορφὴν αὐταπαρνησίας ἐκ τῶν ἀρίστων. Ἡ αὐταπαρνησία αὕτη γίνεται ὄχι δι' ἄλλα, ταῦτα ἢ ἐκεῖνα, τὰ ἄτομα, ἀλλ' εἰς ὄφελος τοῦ συνόλου, δὲν ἔχει ἰδιοτελεῖ κίνητρα, ἀπεναντίας δ' ἐνδέχεται νὰ σημαίνῃ θυσίαν ἀγαθῶν ὄχι ὕλικῶν, ἀλλ' ἠθικῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ καλὸν ὄνομα. Αἱ περιπτώσεις ἀφθονοῦν παρ' Ὀμήρῳ. Ἀναφερόμεθα μόνον εἰς μίαν, τὴν πλέον ἴσως χαρακτηριστικὴν. Ὁ Ὀδυσσεύς, κατελθὼν εἰς τὸν Ἄδην, δακρύει μὲν, ὡς εἵπομεν προηγουμένως, μόλις βλέπει τὴν σκιὰν τῆς μητρός του, τὴν ὁποίαν ἕως τότε ἐνόμιζε ζῶσαν, δὲν ἐπιτρέπει ὅμως εἰς αὐτὴν νὰ πλησιάσῃ καὶ πῖναι αἷμα, πρὶν ἢ οὗτος ὁμιλήσῃ με τὸν Τειρεσίαν. Δεσμοὶ ἀμοιβαίας τρυφερότητος ἐνώνουν τὸν Ὀδυσσεά καὶ τὴν μητέρα του. Ἄλλ' ἢ σύνεσις πρέπει νὰ ὑπερισχύσῃ τῆς συγκινήσεως καὶ τὸ κοινὸν συμφέρον πρέπει νὰ λάβῃ προτεραιότητα ἔναντι τῶν προσωπικῶν αἰσθημάτων. Ὁ Ὀδυσσεύς γνωρίζει ὅτι ἡ σωτηρία τῶν συντρόφων του καὶ ἡ ἰδική του ἐξαρτῶνται ἀπὸ ὅσα θὰ

1. Περὶ τῆς ἐκ τοῦ Ὀδυσσεύς ἐπὶ τὸν Goethe ἐπιδράσεως βλ. γενικώτερον H. Trevelyan, Goethe and the Greeks, Cambridge, 1941, σ. 64 κ.εξ. κ. 104 κ.εξ. ὡς καὶ E. M. Butler, The Tyranny of Greece over Germany, Cambridge, 1935, σ. 94 κ.εξ., ἐιδικώτερον δὲ ὡς πρὸς τὰ ἀνωτέρω βλ. W. B. Stanford, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 190 κ. σημ. 16 τοῦ κεφ. XIV, ὅπου καὶ ἄλλα σχετικὰ βιβλιογραφικὰ εἰδήσεις.

προφητεΐῃ ὁ Τειρεσίᾳς. Διὸ και ἀναβάλλει κάθε συνομιλίαν με τὴν μητέρα του, μέχρις ὅτου ἐπιτευχθῆ ὁ κύριος σκοπός του, ἕως ὅτου ὑπηρετηθῆ τὸ κοινὸν καλόν¹.

* * *

Ἔργον ἡμῶν δὲν ἦτο νὰ δεῖξωμεν τί σημαίνει κατ' οὐσίαν ὁ Ὀδυσσεύς διὰ τὸν κόσμον. Δι' αὐτὸ ἀρκοῦμεθα νὰ εἴπωμεν μόνον ὅτι και ἀπλοῦν βλέμμα εἰς τὴν νεωτάτην, ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν, περὶ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μυθολογίας ἐργασίαν τοῦ Hunger ἂν οἴψη κανεῖς, εὐρίσκει ὅτι ἀναγράφονται ἐκεῖ ἐν τέλει τοῦ ἀρθρου Ὀδυσσεύς εἰς δεκάδας οἱ ζωγραφικοὶ πίνακες, εἰς δεκάδας τὰ δράματα και τὰ μελοδράματα, ὁμοίως και τὰ μυθιστορήματα. Τὰ ἔργα αὐτὰ ἀνήκουν σχεδὸν ὅλα εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἀλλ' ἔχουν ἔμπνευσιν ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεά, κατ' ἔξοχὴν τὸν ὀμηρικόν, και ὑπογράφονται ἀπὸ γνώριμα διεθνῶς ὀνόματα. Ὅ,τι ἀνωτέρω ἀπὸ τὴν λ. Ὀδύσειαν εἶδομεν ὡς ἔνδειξιν, εὐρίσκομεν ἐνταῦθα ἐκ τῶν πραγμάτων ὡς γεγονὸς διὰ τὸν Ὀδυσσεά και τὸν κόσμον ἕως εἰς τὰς ἡμέρας μας.

Ἔργον ἡμῶν ἦτο νὰ δεῖξωμεν τί σημαίνει ὁ Ὀδυσσεύς διὰ τοὺς Κεφαλλήνας.

Τώρα, πού φθάνομεν εἰς τὸ τέλος, ἡμποροῦμεν ἐπ' ὀλίγον νὰ στρέψωμεν τὸ βλέμμα πρὸς τὰ ὀπίσω και νὰ ἐπισκοπήσωμεν τὸν διανυθέντα δρόμον.

Εἶδομεν, σχεδὸν εἰς τὴν ἀρχὴν ὅτι ὁ Stanford ἐδέχθη τὸν Ὀδυσσεά ὡς ἕνα ἐκ τῶν κατ' ἔξοχὴν δημιουργούντων τὸν τύπον τοῦ Ἑλληνος Ἑλλήνων. Συνεφωνήσαμεν ἐκεῖ πρὸς τὸν διαπρεπῆ ξένον. Ἄλλ' ἡμεῖς οἱ ἐντόπιοι, ζῶντες ἐντόνως τὴν παράδοσιν και τὰ πράγματα, τὸσον τὰ παλαιὰ ὅσον και τὰ νέα, εὐρίσκομεν ὅτι ἔχομεν προχωρήσει περισσότερον, εὐρίσκομεν ὅλοι μας, ὁ καθένας διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ὅτι ἔχομεν ἀνακαλύψει ἕνα

1. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι αἱ περιπτώσεις ἀταπαρνησίας, ὡς ἡ ἀνωτέρω, τοῦ Ὀδυσσεῶς εὐρίσκονται συχνότεραι εἰς τὴν μεθ' Ὀμηρον γραμματείαν, παρὰ τὴν τάσιν νὰ ἀμαυρωθῆ ἡ προσωπικότης τοῦ ἥρωος. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔριν Αἴαντος - Ὀδυσσεῶς διὰ τὰ ὄπλα τοῦ Ἀχιλλέως ὁ σοφιστὴς Ἀντισθένης ἀπεφώνει δύο λόγους, ἕνα δι' ἑκάτερον τῶν ἥρῶων, ὁ Ὀδυσσεύς δὲ προβάλλεται ἔτοιμος νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ κοινὸν ἀγαθὸν μεῖ ἄλλα και με τὴν πίστιν ὅτι ὁ ἀγαθὸς οὐδὲν ἀληθῶς κακὸν δύνανται νὰ πάθῃ. Εἰς τὸν Φιλοκτήτην τοῦ Σοφοκλέους ὁ Ὀδυσσεύς προσφέρεται ὡς τὸ χεῖριστον παράδειγμα τοῦ κατὰ τὸν Ε' αἰ. π.Χ. σοφιστικοῦ πνεύματος, ὅτε οὗτος ἐπιχειρεῖ νὰ διαφθεῖρῃ ἀγνὸν ἐφηβον, τὸν Νεοπτόλεμον, ὑποβάλλων ἐντέχνως εἰς αὐτὸν τὴν ἰδέαν νὰ ἐξαπατήσῃ τὸν ἐν ἀθλίᾳ μονῶσει Φιλοκτήτην και νὰ τοῦ ὑφαρπάσῃ, τρόπον τινά, ὅ,τι τοῦ ἀπέμενε πολῦτιμον, τὸ τόξον του. Ὅμως, τὸ τόξον αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητον εἰς τοὺς Ἑλληνας, διὰ νὰ καταλάβουν τὴν Τροίαν. Καὶ ἐδῶ ὁ Ὀδυσσεύς παριστᾶται ὁδῶν pro bono publico, διὰ τὸ κοινὸν ἀγαθόν. Ἡ μεθ' Ὀμηρον συχνότης τοιούτων περιπτώσεων δὲν εἶναι, ὡς νομίζομεν, ἄσχετος πρὸς τὸ ἰσχυρῶς ἀναπτυχθὲν διὰ τῆς πόλεως - κράτους τότε πνεῦμα τῆς κοινότητος.

κομμάτι ἀπὸ τὸ εἶναι μας μέσα εἰς τὸν ὀμηρικὸν Ὀδυσσεά. Ἐτσι, φθάνομεν εἰς συμπέρασμα, τὸ ὁποῖον στηρίζει ἡ κρίσις ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνόρασίς μας. Καὶ τὸ συμπέρασμα αὐτὸ εἶναι: ὁ Ὀδυσσεύς ἐκπροσωπεῖ κατ' ἐξοχὴν τοὺς Ἑλληνας καὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων κατ' ἐξοχὴν ἐπίσης ἐκπροσωπεῖ τοὺς Κεφαλλήνας.

ΘΗΣΕΥΣ ΣΤ. ΤΖΑΝΝΕΤΑΤΟΣ